

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Agnės Sirtautaitės
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Teismo ir notaro vaidmuo paveldėjimo teisiniuose santykiuose

Vadovas: prof. habil.dr. Vytautas Nekrošius

Recenzentas: lekt. dr. Saulius Aviža, LL.M

Vilnius 2009

TURINYS

IŽANGA.....	3
1. TEISMAS IR NOTARAS KAIP PAVELDĖJIMO TEISINIŲ SANTYKIŲ SUBJEKTAI.....	6
2. TEISMO IR NOTARO VEIKSMAI BYLOSE, KURIOSE NEKYLA GINČAS.....	12
2.1. Palikimo priėmimas.....	12
2.1.1. <i>Palikimo priėmimas, paduodant pareiškimą notarui</i>	13
2.1.2. <i>Palikimo priėmimas, faktiškai pradėjus turtą valdyti</i>	19
2.1.3. <i>Palikimo priėmimas pagal apyrašą</i>	25
2.2. Palikimo atsisakymas, palikimo nepriėmimas ir termino, palikimui priimti, pratęsimas.....	31
2.3. Teismo ir notaro vaidmuo teisės į privalomąją palikimo dalį nustatyme.....	37
2.4. Dokumentų, patvirtinančių paveldėjimo teisę, išdavimas ir palikimo pasidalinimas.....	41
2.5. Teismo ir notaro vaidmuo palikėjo kreditorių ir nesikreipusių įpėdinių atžvilgiu.....	48
3. TEISMO VAIDMUO IR NOTARO PROCESINĖ PADĖTIS GINČO BYLOSE.....	53
IŠVADOS.....	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	58
SANTRAUKA.....	63
SUMMARY.....	64

IŽANGA

Dabartinėje visuomenėje, kurioje dominuoja privačios nuosavybės teisė ir ūkinės veiklos laisvė, leidžianti sukaupti didelės vertės turtinius kompleksus ir perduoti juos iš kartos į kartą, paveldėjimo teisė tampa vis aktualesnė, nes paveldėjimo teisiniai santykiai užtikrina jos nenutrūkstumą. Paveldima įvairių rūšių ir neretai didelės vertės objektų, todėl labai svarbu, kad būtų užtikrintas tiek palikėjo valios įgyvendinimas, tiek ir paveldėjimo pagal įstatymą nuostatų laikymasis, garantuotos testamentinio ar įstatyminio įpėdinio, pergyvenusio sutuoktinio, taip pat palikėjo kreditorių ar kitų trečiųjų asmenų teisės. Taikant paveldėjimo teisės normas turi būti sudarytos prielaidos išlaikyti privatinėje teisėje vyraujančio dispozityvumo ir viešojo intereso užtikrinimo būtinybės pusiausvyrą, todėl valstybė siekia kontroliuoti paveldėjimo teisinius santykius, imperatyviai nustatydamą paveldėjimo tvarką ir paskirdama institucijas, atsakingas už jos administravimą. Šių sąlygų užtikrinimui labai svarbus notarų, taip pat, paveldėjimo bylas nagrinėjančių teismų vaidmuo.

Anksčiau galiojusiam Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, didžiąją dalį paveldėjimo veiksmų buvo pavesta atlikti notarams, o įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos Civiliniam kodeksui, ir įvedus keletą naujų institutų, tokių kaip - palikimo priėmimas pagal apyrašą, palikimo administravimas - teismo vaidmuo paveldėjimo teisiniuose santykiuose labai sustiprėjo. Vis dažniau įpėdiniais vienu ar kitu klausimu tenka kreiptis į teismą, ir tik gavus teismo sprendimą, kreiptis į palikimo atsiradimo vietos notarą dėl paveldėjimo bylos užvedimo. Tam tikrais atvejais, kurie vėliau bus aptarti šiame darbe, kreipimasis į teismą yra tik formalumas, o tai verčia susimąstyti, kiek teismo ir notaro kompetencijos padalijimas atitinka civiliniams procesui keliamus aiškumo, ekonomiškumo ir koncentruotumo reikalavimus. Pastebima tendencija, kad bendrosios kompetencijos teismai savo praktikoje vis dažniau susiduria su ginčiais, kylančiais iš paveldėjimo teisinių santykių, todėl vertinant iš notarinės pusės, galima daryti išvadą, kad paveldėjimo teisiniai santykiai, dėl savo reguliavimo ir paveldėjimo bylų įvairumo, - vieni sudėtingiausių notarų darbe.

Nagrinėjama magistrinio darbo tema yra aktuali tiek teisės mokslui, tiek ir praktikai. Būtina pabrėžti, kad Lietuvoje paveldėjimo teisė, nėra itin mėgstama teisės mokslininkų sritis tiek iš materialinės, tiek iš procesinės pusės. Nors tokių darbų poreikis yra akivaizdus. Tiek notarams, kurie kasdien susiduria su problemomis taikdami paveldėjimo teisės normas, tiek teisės studentams, besimokantiems paveldėjimo teisę, tiek teisėjams, kurie sprendžia ginčus, kylančius iš paveldėjimo teisinių santykių, kadangi

neretai pasitaiko, kad dalis notarinių dokumentų naikinami vien dėl to, jog arba notariai nežino teismų praktikos paveldėjimo srityje, arba teismai nevysiškai supranta notaro veiklos specifiką.

Praktine prasme darbas labiausiai aktualus notarams, kurie, drįsčiau teigti, geriau nei bet kas kitas išmano paveldėjimo teisinių santykių subtilybes, tačiau ir jiems, kaip praktikams, kyla įvairių klausimų, kurie reikalautų atidesnio mokslinio įvertinimo. Šiuo metu notariai neturi poįstatyminio teisės akto ar metodinių rekomendacijų, kuriais galėtų vadovautis vesdami paveldėjimo bylas, ir formuoti vienodą notarinę praktiką, todėl pasitaiko atvejų, kai dėl vieno ar kito klausimo net patys notariai turi skirtingas nuomones.

Šio darbo objektas yra teismo ir notaro veikla paveldėjimo teisiniuose santykiuose. Tiesa, būtina pažymėti, jog paveldėjimo teisiniai santykiai, kaip ir bet kurie kiti civiliniai teisiniai santykiai, gali būti dvejopi – nesusiję su ginču ir paveldėjimo teisiniai santykiai, kuriuose kyla ginčas. Paveldėjimo teisiniuose santykiuose, kuriuose nekyla ginčas, gali veikti du subjektai, t.y. teismas ir notaras, kuriems valstybės deleguota funkcija – padėti įpėdiniams įgyvendinti savo teises į palikimą, ir užtikrinti paveldėjimo teisinių santykių teisėtumą. Tuo tarpu ginčo bylose – teisingumą išimtinai vykdo tik teismas, o notaras tokiose bylose gali būti tik proceso dalyvis. Daugelis paveldėjimo atvejų nesusiję su ginčais, todėl šiame darbe analizuodama teismo ir notaro vaidmenį, didžiausią dėmesį skirsiu tų paveldėjimo teisinių santykių aptarimui, kuriuose nekyla ginčas. Tačiau dėl teismų praktikos įtakos teisės normų įgyvendinimui, analizuodama teismų praktiką ginčo bylose, apžvelgsiu kokį vaidmenį, be teisingumo vykdymo funkcijos, dar atlieka teismas, taip pat, kokią procesinę padėtį tokiose bylose turi notaras.

Darbo tikslas – per teismo ir notaro vaidmens paveldėjimo teisiniuose santykiuose analizę, pateikti pagrindines problemas, su kuriomis susiduria šie subjektai, taikydami paveldėjimo teisę reglamentuojančias teisės normas, ir pateikti galimus šių problemų sprendimo būdus.

Rašant šį darbą naudoti lyginamasis, sisteminis, istorinis, loginis ir teleologinis metodai. Istorinis metodas padeda atskleisti, kokie pokyčiai paveldėjimo teisiniuose santykiuose įvyko pasikeitus reguliavimui, t.y. priėmus naująjį Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą, kaip pasikeitė atitinkamų paveldėjimo institutų taikymas notarinėje ir teismų praktikoje. Loginiu metodu naudotasi aiškinantis teisinio reguliavimo prasmę, pateikiant probleminių klausimų sprendimo būdus, formuojant išvadas. Siekiant išsiaiškinti tikrąją normų prasmę, išskirti teismo ir notaro vaidmenį atitinkamose paveldėjimo teisinių santykių stadijose, išanalizuoti jų atliekamų veiksmų svarbą visai paveldėjimo santykių sistemai, taip pat, nustatyti, kokie motyvai lemia vienokį ar kitokį

su paveldėjimo teisiniais santykiais susijusį reguliavimą, buvo panaudoti sisteminis ir teleologinis metodai. Lyginamasis metodas padeda atskleisti, kuo skiriasi paveldėjimo teisinių santykių reglamentavimas Lietuvoje ir kitose užsienio valstybėse, kieno vaidmuo labiau įtvirtinamas paveldėjimo teisiniuose santykiuose, ir kokią įtaką kitų valstybių praktika daro Lietuvos paveldėjimo teisės formavimuisi.

Kaip jau buvo minėta, paveldėjimo teisiniai santykiai, nėra dažna mokslinių tyrimų, straipsnių ar publikacijų tema. Paveldėjimo teisinių santykių problematika labiausiai aktuali notarams. Galbūt todėl apie paveldėjimo teisinius santykius rašo patys notarai savo kolegoms notarams. Tačiau būtina pabrėžti, kad paprastai analizuojama materialinė teisė, atskirų institutų taikymas praktikoje, visiškai neanalizuojant paties notaro, kaip paveldėjimo teisinių santykių subjekto, vaidmens. Šis magistro darbas originalus tuo, kad jame bus analizuojama procesinė (procedūrinė) paveldėjimo teisinių santykių pusė, aptariant pagrindinių institutų taikymą praktikoje, taip pat teismo ir notaro funkcijas ir jų reikšmę bei svarbą paveldėjimo teisiniams santykiams.

Darbe analizuojamos teismo ir notaro veiksmus paveldėjimo teisiniuose santykiuose reguliuojančių teisės aktų nuostatos, teismų ir notarų praktika paveldėjimo bylose. Notarų praktika pateikiama A. Valiulio ir V. Gaivenio publikacijose „Turto paveldėjimas“, taip pat Notarų rūmų leidžiamame žurnale „Notariatas“, Notarų rūmų konsultacijose paveldėjimo teisės klausimais. Šiame darbe aptariami Europos šalių, padariusių didžiausią įtaką Lietuvos teisinės sistemos susiformavimui, tokių kaip Austrijos, Šveicarijos, Prancūzijos, Vokietijos teisės aktai, reglamentuojantys paveldėjimo teisinius santykius, taip pat, mūsų kaimynių - Latvijos, Estijos, Rusijos teisės aktai. Neatsitiktinai kai kurių institutų palyginimui pasirinktas ir Kanados Kvebeko provincijos civilinis kodeksas, kadangi tai buvo vienas pagrindinių šaltinių, iš kurio semtasi patirties rengiant Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą. Specialios literatūros nagrinėjamai temai lietuvių kalba praktiškai nėra, išskyrus minėtas kai kurių autorių publikacijas, taip pat, A. Vileitos parengtas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso penktos knygos komentaras, spausdintas „Justitia“ žurnale. Iš užsienio autorių, kurių darbais remtasi, paminėtini G. N. Budneva, (Rusija), M. Stögner ir A. Perscha (Austrija), P. Gottwald, D. Schwab ir E. Bütner (Vokietija), H. Dyson (Anglija).

Darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje aptariami teismo ir notaro kaip paveldėjimo teisinių santykių subjektų ypatumai, jų funkcijos paveldėjimo teisiniuose santykiuose, antroji dalis skiriama teismo ir notaro veiklos analizei atskiruose paveldėjimo institutuose ir , kuriose nekyla ginčas, o trečiojoje trumpai aptariamas notaro procesinė padėtis ir teismo vaidmuo ginčo bylose.

1. TEISMAS IR NOTARAS KAIP PAVELDĖJIMO TEISINIŲ SANTYKIŲ SUBJEKTAI

Mirus fiziniam asmeniui atsiranda paveldėjimas. Paveldėjimo objektas yra palikimas, t.y. mirusio fizinio asmens turto, turtinių teisių, pareigų ir kai kurių asmeninių neturtinių teisių, priklausiusių palikėjui nuosavybės teise jo mirties momentu, visuma.¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso² 4.47 straipsnyje 2 punkte numatyta, kad vienas iš nuosavybės teisės įgijimo pagrindų yra paveldėjimas. Tačiau analizuojant paveldėjimo teisinius santykius, būtina pažymėti, kad palikimo atsiradimo dieną įpėdiniai įgyja tik subjektinę paveldėjimo teisę, t.y. teisę į palikimą, kurią dar reikia įgyvendinti. Asmens mirtis dar nereiškia automatiško jo turto perėjimo įpėdiniam. Dauguma šiuolaikinės teisės sistemų yra atsisakiusios romėniškojo principo, kuriuo remiantis mirusiojo šeimos nariai, gyvenę kartu su juo, tapdavo *ipso iure* palikimo atsiradimo metu ir palikėjo turtą paveldėdavo nepriklausomai nuo jų valios, t.y. tapdavo būtinaisiais arba privalomaisiais įpėdiniais.³ Taigi tam, kad įpėdinis savo turtinę teisę – teisę į palikimą - transformuotų į nuosavybės teisę, būtina atlikti įstatyme numatytus veiksmus, t.y. priimti palikimą vienu iš įstatyme numatytų būdų.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato du pagrindinius subjektus – teismą ir notarą, kurie administruoja paveldėjimo teisinius santykius ir padeda įpėdiniam įgyvendinti savo subjektinę teisę į palikimą. Valstybė, vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.62 straipsnio, pati gali būti paveldėjimo teisinių santykių dalyve, todėl jos nusišalinimas būtinas siekiant apsaugoti privačių paveldėjimo teisių santykių dalyvių teises ir interesus, dėl šios priežasties, neatsitiktinai paveldėjimo teisinių santykių administravimo funkcija pavesta šiems dviems nepriklausomiems subjektams – teismui ir notarui. Svarbu pažymėti, kad teismas ir notaras yra paveldėjimo teisinių santykių subjektai, tačiau procesine, o ne materialine prasme, nes jokių su palikimu susijusių materialinio pobūdžio teisių jie neturi. Dėl teismo kaip *procesio subjekto* diskusijų nekyla, nes jis atlieka procesinius veiksmus, priima sprendimus, nagrinėja bylas. Tačiau lygiai tą patį galima pasakyti ir apie notarą paveldėjimo teisinių santykių srityje, kadangi notaras palikėjo įpėdiniam priėmus palikimą užveda bylą, nustato, ar į jį kreipėsi asmenys yra palikėjo įpėdiniai, ar pateikti dokumentai atitinka įstatymų reikalavimus ir

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-210/2008, kat. 34.3, 34.4.10.

² *Valstybės žinios*, 2000, Nr.74-2262 (su pakeitimais ir papildymais).

³ NEKROŠIUS, I., NEKROŠIUS, V., VĖLYVIS, S. Romėnų teisė. Vilnius. Justitia, 2007. p. 195.

pan. Taigi notaras pagrįstai laikomas proceso subjektu paveldėjimo teisiniuose santykiuose.

Lietuvos Respublikos notariato įstatymo⁴ 3 straipsnis nurodo, kad notaras – yra valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis įstatymo nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Tačiau notaro veikla neapsiriboja tik dokumentų tvirtinimu, paveldėjimo teisinių santykių atveju – tik teisių į palikimą įforminimu, t.y. paveldėjimo teisės liudijimo išdavimu. Notaras yra pirmas valstybės įgaliotas asmuo, į kurį kreipiasi įpėdiniai, norėdami sužinoti, kokius dokumentus būtina pateikti, norint įgyvendinti savo teisę į palikimą, kokie yra palikimo priėmimo būdai. Be įpėdinių konsultavimo funkcijos, labai svarbus notaro kaip „preventyvaus teisėjo“ vaidmuo, siekiant išvengti ginčų, kylančių tarp pačių įpėdinių, perkėlimo į teismus. Ši funkcija yra susijusi su tiesioginėmis valstybės deleguotomis notarui funkcijomis. Dar konsultuodamas arba rengdamas palikimo priėmimo, palikimo atsisakymo, ar teisių į palikimą įforminimo dokumentus, notaras privalo išsiaiškinti tikrąją šalių valią, užtikrinti šalių lygiateisiškumo bei jų nediskriminavimo principų realizavimą.⁵ Notaro, „kaip preventyvaus teisėjo“ vaidmuo, paveldėjimo pagal testamentą atveju pasireiškia dar iki paveldėjimo teisinių santykių atsiradimo. Tam, kad po bet kurio testamentą sudariusio asmens mirties paveldėjimo teisiniai santykiai klostytųsi aiškiai ir nedviprasmiškai, nesukeldami įpėdinams ar kitiems asmenims pagrindo teisiniams ginčams, būtini itin preciziški notaro, tvirtinančio testamentą, veiksmai.⁶ Notarai, tvirtindami testamentus, privalo ne tik išsiaiškinti testatoriaus valią, skirti ypatingą dėmesį testatoriaus teisėms, pareigoms bei galimiems teisiniams padariniams išaiškinti, bet taip pat, tinkamai suformuluoti testamentą, kad būtų sudarytos sąlygos teisingam ir kuo paprastesniam testamentą vykdymui. Tuo pačiu notaras patvirtinęs testamentą, garantuoja, kad paveldėjimo teisės į palikimą po testatoriaus mirties testamente įvardintiems įpėdinims bus įformintos tokiomis dalimis, kokiomis pageidavo testatorius, arba, kad paveldėjimo teisės liudijimas bus išduotas konkrečiam įpėdiniui. Svarbiausia tai, kad testatoriaus valios bus paisoma ir ji bus tinkamai įvykdyta. Be šių pareigų, notaras, administruojantis paveldėjimo bylą, taip pat yra įpareigotas saugoti, kad nebūtų pažeidžiami įpėdinių ir kitų asmenų - pergyvenusio sutuoktinio, kreditorių - teisėti interesai. Taigi pagal dabar galiojantį Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą, notarui tenka bene pagrindinis vaidmuo paveldėjimo teisinių santykių procese, ir jam pavesta atlikti daugiausia funkcijų. Daugumoje lotyniškąjį notariatą turinčių Vakarų Europos šalių

⁴ *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 28-810 (su pakeitimais ir papildymais).

⁵ NEKROŠIUS, Vytautas. Notariato vaidmuo postmodernioje visuomenėje. *Notariatas*, 2007, Nr. 2, p.20.

⁶ SIPAVIČIENĖ, Romutė. Testamentas – ar visada aišku ir nedviprasmiška? *Notariatas*, 2007, Nr. 3, p. 45.

paveldėjimo procesas yra teisminis, tačiau per teisinę praktiką ar įstatymų leidėjo įsikišimu notaro vaidmuo vis didėja.

Austrijos paveldėjimo procesas yra teisminis, tačiau notaras, kuriam įstatymas suteikia teismo įgaliotinio (vok. *Gerichtskommissär*) statusą, yra centrinė figūra. Teismo įgaliotinio funkcijos yra paveldimo turto apsauga, įpėdinių paieška, oficialus testamentu paskelbimas, įpėdinių palikimo priėmimo ir atsisakymo pareiškimų priėmimas, taip pat, palikimo apyrašo sudarymas, *ex officio* palikėjo kreditorių susirinkimo sušaukimas. Praktikoje notarai rengia ir teismo sprendimo byloje (vok. *Einantwortungskunde*) projektą, kurį patikrinęs teismas priima, tuo užbaigdamas paveldėjimo procesą. Byloje kilus ginčui dėl teisės priimti palikimą, notaras įpareigotas imtis priemonių šalims sutaukyti, ir tik kai šie bandymai nesėkmingi, ginčą sprendžia teismas.⁷

Prancūzijoje palikimo priėmimo ir atsisakymo procedūras administruoja teismas, tačiau paveldėjimo procese dalyvauja ir notarai. Notaras gali išduoti įpėdinio statusą patvirtinantį dokumentą – *acte de notoriété* – nors tai padaryti gali ir teismas. Tam tikrais atvejais teismas notarui gali pavesti sudaryti paveldimo turto apyrašą, kai palikimas priimamas pagal apyrašą (pranc. *l'acceptation sous benefise d'inventaire*). Prancūzijos notarinėje ir teismų praktikoje plačiai taikomas teismo pavedimų notarui institutas. Teisėjas gali pavesti notarui, pavyzdžiui, atstovauti procese nedalyvaujantį asmenį procesinių veiksmų atlikimui, būti ekspertu, parengti dokumentų projektus.⁸

Vokietijoje paveldėjimo bylos teisingos paveldėjimo reikalų teismams. Tik šie teismai priima įpėdinių palikimo atsisakymo ar priėmimo pareiškimus ir išduoda jiems paveldėjimo teisės liudijimą. Praktikoje prašymus teismui išduoti paveldėjimo teisės liudijimą neretai rengia notarai, tokiu būdu palengvindami teismo užduotį. Vokietijos federaliniai notarų rūmai siūlo paveldėjimo teisės liudijimų išdavimo funkciją perduoti notarams, siekiant supaprastinti paveldėjimo teisinių santykių procesą.⁹

Latvijoje paveldėjimo teisinių santykių procese pagrindinis vaidmuo taip pat tenka teismui, be teismo įsikišimo negalėtų prasidėti paveldėjimo procesas. Po testatoriaus mirties teismas skelbia testamentą, pagrindiniame Latvijos dienraštyje paskelbia pranešimą, kuriuo kviečia testamente nurodytus įpėdinius arba palikėjo įstatyminius įpėdinius, nesant testamentu, pareikšti savo teises į palikimą, pateikdamas informaciją

⁷ STÖGNER M., PERCHA A. Succession Proceedings in Austria. *Notarius International*, 2005, Nr. 1–2, p. 124 [interaktyvus] [žiūrėta 2008-02-22]. Prieiga per internetą: <http://212.63.69.85/Database/2005/notarius_2005_01_119_en.pdf>.

⁸ DYSON, Henry. *French Property and Inheritance Law: Principles and Practise*. New York: Oxford Univeristy Press, 2003, p. 302-205.

⁹ GOTTWALD P., SCHWAB D., BÜTTNER E. *Family and Succession Law in Germany*. The Hague: Kluwer Law International, 2001, p. 150-156.

apie palikėją, informuoja kreditorius ir kitus turinčius interesą asmenis, apie jų galimybę dalyvauti paveldėjimo procese, pateikiant teismui prašymą pradėti paveldėjimo bylą, jeigu įpėdiniai dar nesikreipė, arba pareikšti savo reikalavimus. Po palikimo priėmimo byla perduodama vesti notarui, tačiau ne kaip savarankiškam paveldėjimo teisinių santykių subjektui, o kaip teismo įgaliotiniui, kadangi notaras Latvijoje priklauso teismų sistemai, ir veikia teismų viduje. Notaras išduoda paveldėjimo teisės liudijimą, tačiau teismas notaro išduodamą dokumentą patikrina.¹⁰

Kaip jau buvo minėta, Vakarų šalys kalba apie visišką paveldėjimo teisinių santykių administravimo funkcijos perdavimą notarui, ir pamažu link to eina, pavesdamos jam atlikti vis daugiau funkcijų. Naujajame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse didžioji dalis veiksmų paveldėjimo teisiniuose santykiuose pavesta atlikti notarui, tuo bandant įtvirtinti jo, kaip pagrindinio paveldėjimo teisinių santykių subjekto, vaidmenį ir supaprastinti paveldėjimo teisinių santykių procesą. Tačiau sistemiškai analizuojant paveldėjimo teisinius santykius reglamentuojančias teisės normas, galima padaryti išvadą, kad Lietuvoje funkcijos nebuvo pavestos atlikti tik notarui, jos buvo padalintos dviems subjektams - teismui ir notarui. Šių subjektų atliekamus veiksmus paveldėjimo teisiniuose santykiuose galima įvardinti kaip viešo pobūdžio veiklą, kadangi teismas ir notaras veikia jiems valstybės nustatytos kompetencijos ribose ir pagal proceso (procedūros) taisykles. Tačiau teismo vaidmuo, atsižvelgiant į tai, kokius veiksmus jam pavesta atlikti, gana fragmentiškas ir tam tikrais atvejais tik formalus. Teismas nustato juridinę reikšmę turinčius faktus (palikimo priėmimo, pradėjus turtą faktiškai valdyti, giminystės santykių ir kt.), atnaujina praleistus įstatymo nustatytus terminus, išduoda teismo leidimus, priimti palikimą nepilnamečių vaikų vardu, nagrinėja skundus dėl notarų ir antstolių veiksmų, paveda antstoliui sudaryti palikimo apyrašą. Priimdamas sprendimus, teismas privalo užtikrinti tinkamą įstatymų taikymą. Pavedant kai kurių paveldėjimo institutų administravimą teismui, galima pagrįstai teigti, kad bendrosios kompetencijos teismai apkraunami formaliu darbu, kai realiai šias funkcijas gali atlikti - o kitose šalyse ir atlieka¹¹ - notariai. Pavyzdžiui, notaras pats galėtų išspręsti ir dalį paveldėjimo bylai reikšmingų klausimų, kuriuos šiuo metu ypatingą teisena sprendžia teismas. Tai darydamas, jis vadovautųsi ypatingosios teisenos taisyklėmis, taigi veiktų kaip ypatingosios teisenos subjektas. Tokiomis bylomis galėtų būti, pavyzdžiui, bylos dėl palikimo priėmimo fakto, pradėjus turtą faktiškai valdyti, nustatymo, dėl termino priimti

¹⁰ Latvijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas (Civilprocesa likums). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per Internetą: <<http://www.ttc.lv/index.php?skip=15&itid=likumi&id=10&tid=50&l=EN>>.

¹¹ Rusijoje palikimo priėmimo faktą, pradėjus palikimą faktiškai valdyti, nustato notaras, Rusijos Federacijos Civilinio kodekso 1153 str. išvardinti pagrindai, kuriais remiantis ir nustatomas šis faktas.

palikimą atnaujinimo ir pan. Notaras turėdamas kompetenciją šioje srityje ir įstatymu nustatytas taisykles, kuriomis galėtų vadovautis sprenddamas klausimus dėl atitinkamų faktų nustatymo, galėtų operatyviau ir ekonomiškiau išspręsti klausimus, būtinus paveldėjimo bylai užbaigti. O tam tikrų faktų nustatymas ir paveldėjimo bylų perdavimas teismui būtų privalomas tik tuo atveju, jei byloje tarp suinteresuotų asmenų kiltų ginčas.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, notaro vedama byla patenka į civilinio proceso sąvoką, todėl jai lygiai taip pat turėtų būti taikomi proceso koncentruotumo, ekonomiškumo ir aiškumo principai. Manychiau, jog proceso koncentruotumas reikalautų mažinti teismo vaidmenį paveldėjimo bylose, kuriose nekyla ginčas, ir nustatyti efektyvesnius teismo ir notaro veiklos koordinavimo mechanizmus. Ankstesnėje Notariato įstatymo redakcijoje greta teisminės notariato veiklos kontrolės nagrinėjant suinteresuotų asmenų skundus dėl notarinių veiksmų atlikimo ar atsisakymo juos atlikti, buvo numatyta teisingumo ministro nustatyta tvarka apygardų teismų pirmininkų vykdoma notarų veiklos teisėtumo kontrolė. Pasak V. Nekrošiaus, taip buvo siekiama užtikrinti sistemingą notarų veikloje kylančių problemų aptarimą bei analizę, atsižvelgiant į teismų praktiką, didinti teismų pasitikėjimą notariniu dokumentu ir jo autoritetą visuomenėje¹². Atsižvelgiant į dabartinę situaciją, kai teismai tiesiogine prasme „užversti“ bylomis, kai ginčo tarp šalių išsprendimas gali užtrukti keletą mėnesių, o kartais net ir metų, būtų teisinga, kai kuriuos formalius veiksmus, kuriuos pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą atlieka teismas, pavesti atlikti notarui. Dėl to ne tik būtų sumažintas teismų darbo krūvis, bet ir būtų galima greičiau užbaigti paveldėjimo bylą, taip pat, suvienodinti praktiką paveldėjimo bylose. Neretai pasitaiko atveju, kai įpėdiniam į teismą dėl vieno ar kito fakto nustatymo, leidimo išdavimo, reikia pakartotinai kreiptis į teismą, nes teismas priimdamas sprendimus vadovaujasi tik pateiktais įrodymais, o savo iniciatyva netikrina jokių faktų, pavyzdžiui, nustatydamas palikimo priėmimo, pradėjus faktiškai turtą valdyti, faktą, teismas net nepatikrina ir nereikalauja įpėdinių pateikti įrodymų, koks nekilnojamas turtas priklausė palikėjui, o nustačius tokį faktą, paaiškėja, kad palikėjas jokio turto neturėjo, nekilnojamas turtas priklausė visai kitam asmeniui, tik palikėjas jame gyveno.¹³ Įpėdiniui atėjus pas notarą su tokiu teismo sprendimu, notarui neretai tenka „pasiaiškinti“, kad šio sprendimo nepakanka paveldėjimo bylai užvesti, kad reikalingas dar vienas teismo sprendimas. Manychiau, kad tokių dalykų teisinėje valstybėje neturėtų būti, kai įpėdinis norėdamas įgyvendinti savo teises į paveldėjimą, po keletą

¹² NEKROŠIUS, Vytautas. Notariato vaidmuo postmodernioje visuomenėje. *Notariatas*, 2007, Nr. 2, p. 23.

¹³ Vilniaus rajono apylinkės teismo 2008 m. lapkričio 6 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-1776-562/2008, kat. 34.1; 113.1; 114.9.1; 116.4; 128.2; Cit. op. 28.

kartų siunčiamas iš vienos įstaigos į kitą. Tai rodo ne tik šių dviejų institucijų bendradarbiavimo stoką ar nesusikalbėjimą, bet taip pat daro neigiamą poveikį vienodos teisminės ir notarinės praktikos formavimui paveldėjimo teisiniuose santykiuose.

Tobulėjant informacinėms technologijoms, visuomenėje vis dažniau kalbama apie „vieno langelio“ principo įdiegimą, kai asmuo atėjęs pas notarą galėtų ne tik pateikti visus reikiamus dokumentus, gauti iš notaro nuosavybę patvirtinančius dokumentus, bet taip pat ir užregistruoti nuosavybę. Kalbant apie paveldėjimo teisinius santykius, tokia galimybė įpėdiniams būtų suteikta, jeigu notarui būtų pavesta atlikti bent dalį veiksmų, kuriuos, vertinant sistemiškai ir praktiškai, tik dėl formalumo pavesta atlikti teismui.

Kitoje darbo dalyje analizuojant atskirus paveldėjimo institutus ir problemas, su kuriomis susiduria teismai ir notarai taikydami paveldėjimo teisės normas, bus siekiama atsakyti į klausimą, ar pagrįstas teismo vaidmuo paveldėjimo teisiniuose santykiuose, ar nereikėtų palikti paveldėjimo santykių administruoti tik notarui, o teismui palikti jo pagrindinę funkciją – vykdyti teisingumą, t.y. teismui perduoti paveldėjimo bylą tik tuomet, kai tarp šalių kyla ginčas.

2. TEISMO IR NOTARO VEIKSMAI BYLOSE, KURIOSE NEKYLA GINČAS

2.1. Palikimo priėmimas

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra pažymėjęs, kad įtvirtindamas civilinių teisinių santykių subjektų autonomijos principą paveldėjimo teisėje, įstatymų leidėjas palikėjo teisių ir pareigų perkėlimą sieja su paties įpėdinio valia šias teises priimti ar nuo jų atsakyti.¹⁴ Civilinės teisės doktrinoje palikimo priėmimas apibrėžiamas kaip teisės subjekto veiksmas (valios išreiškimas), kuriuo siekiama įgyti turtinio ir neturtinio pobūdžio civilinių subjektinių teisių ir pareigų visumą,¹⁵ arba kaip įpėdinio valios išreiškimas veiksmais, patvirtinančiais jo sutikimą įgyti teises į palikimą.¹⁶ Ir teismų praktikoje, ir doktrinoje yra nusistovėjusi pozicija dėl asmens valios priimti palikimą išreiškimo. Pripažįstama, kad tai yra vienašalis sandoris, kuriuo įpėdinis siekia sukurti tam tikras pasekmes – perimti palikėjo civilines teises ir pareigas. Visais atvejais palikimo priėmimas pasireiškia aktyviais įpėdinio veiksmais, todėl negali būti išreikštas tylėjimu. Taigi norėdamas paveldėti mirusiojo turtą, įpėdinis (tiek testamentinis, tiek įstatyminis) turi išreikšti valią palikimui priimti. Austrijos civilinis kodeksas numato, kad įpėdinis gali pats parašyti pareiškimą apie palikimo priėmimą ir jį pateikti teismui arba teismo įgaliotiniui – notarui, arba gali savo pareiškimą teisme išdėstyti žodžiu, kurį notaras užrašo ir užregistruoja.¹⁷ Latvijoje palikimą galima priimti tik gavus teismo kvietimą ir pateikus prašymą tiesiogiai paskutinės palikėjo gyvenamosios vietos teismui.¹⁸

Dabartinis Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, skirtingai nuo 1964 m. civilinio kodekso, numato tris palikimo priėmimo būdus:

- 1) kreipimasis į palikimo atsiradimo vietos notarą su pareiškimu apie palikimo priėmimą;
- 2) palikimo priėmimas, faktiškai pradėjus turtą valdyti;
- 3) kreipimasis į palikimo atsiradimo vietos apylinkės teismą dėl turto apyrašo sudarymo.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m sausio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-7/2001, kat. 25.8.2, 30.6.

¹⁵ DZIEGORAITIS, Algimantas. Vienašalių sandorių tarybinėje civilinėje teisėje klausimu. Teisė. 1978, t. 14, p. 57.

¹⁶ GAIVENIS, V., VALIULIS, A. Turto paveldėjimas: klausimai ir atsakymai. Vilnius. Justitia. 2002. p. 61.

¹⁷ Cit. op. 6. p. 123.

¹⁸ Cit. op. 9.

2.1.1. Palikimo priėmimas, paduodant pareiškimą notarui

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.50 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad palikimas laikomas priimtu, kai įpėdinis padavė palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimą apie palikimo priėmimą. Notaras privalo atsisakyti atlikti įstatymų reikalavimų neatitinkančius notarinius veiksmus. Tai reiškia, kad notaras, tvirtinantis palikimo priėmimo pareiškimą, turi įsitikinti palikimo atsiradimu jo paveldėjimo teisės klausimais aptarnaujamoje teritorijoje ir asmens teise paveldėti. Kad būtų nustatyti šie faktai, notarui turi būti pateiktas palikėjo mirties liudijimas (arba teismo sprendimas pripažinti asmenį mirusiu) ir asmens teisę paveldėti patvirtinantys dokumentai (giminystę ar santuoką su palikėju patvirtinantys dokumentai, teisę į privalomąją palikimo dalį patvirtinantys dokumentai, o kai paveldima pagal testamentą – nustatytos formos testamentas).

Pradedant paveldėjimo bylą, pirmas faktas, kurį turi nustatyti notaras - ar asmens paskutinė gyvenamoji vieta buvo tam notarui priskirtoje teritorijoje.¹⁹ Dabar notarai turi galimybę pasinaudoti Gyventojų registro duomenų baze²⁰, ir dėl to nedelsdami nustatyti, ar įpėdinis atėjo būtent pas tą notarą. Tai sutaupo ir pačių klientų, ir notaro laiką, kadangi anksčiau tokios pažymos apie asmenį ir jo paskutinę deklaruotą gyvenamąją vietą iš Gyventojų registro tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos reikėdavo laukti bent keletą dienų. Kitas svarbus veiksmas, kurį privalo atlikti notaras – nustatyti į notarą besikreipiančių asmenų tapatybę ir jų ryšį su palikėju.

Problemų kyla tuomet, kai asmuo, pageidaujantis priimti palikimą, per įstatymo nustatytą terminą palikimui priimti notaro reikalaujamų įrodymų negali pateikti. Praktikoje pasitaiko atvejų, kad asmuo negali įrodyti savo giminystės su palikėju, nes jis neturi giminystę patvirtinančių dokumentų, yra juos pametęs arba juose yra neatitikimų. Pavyzdžiui, palikėja buvo sudariusi keletą santuokų ir įpėdinis neturi visų palikėjos santuokos ir ištuokos liudijimų, o įpėdinio pateikiamuose dokumentuose nesutampa pavardės. Taip pat, notarų praktikoje pasitaiko atvejų, kai įpėdinio gimimo data gimimo

¹⁹ Teisingumo ministro įsakymu kiekvienam notarui yra priskirta teritorija, kurią tik jis gali aptarnauti paveldėjimo teisės klausimais. Tačiau esant tam tikroms aplinkybėms, suinteresuotam asmeniui suteikta teisė prašyti, kad paveldėjimo byla išimties tvarka būtų pavesta arba perduota vesti kitam notarui, šią galimybę numato paveldėjimo bylą perdavimo vesti kitam notarui tvarka, patvirtinta Lietuvos notarų rūmų prezidiumo 2007 m. sausio 15 d. nutarimu Nr. 4.2.1

²⁰ Notarai sudaro asmens duomenų teikimo sutartį su Gyventojų registro tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, todėl interneto pagalba gali greitai gauti duomenis apie asmenį, jo paskutinę deklaruotą gyvenamąją vietą, šeimyninę padėtį, vaikų vardus ir pavardes, jų gimimo datas.

liudijime neatitinka su gimimo data nurodyta asmens dokumente²¹, tokiu atveju įpėdiniui reikia keisti ne tik asmens dokumentą, bet ir asmens kodą, o tai gali pakankamai ilgai užtrukti. Tokiais atvejais notaras susiduria su dilema – tvirtinti asmens pateikiamą pareiškimą, rizikuojant pažeisti įstatymą, ar atsisakyti tai daryti, žinant, kad vėliau asmeniui teks kreiptis į teismą prašant atnaujinti įstatymo nustatytą terminą palikimui priimti. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso Penktosios knygos komentatoriaus ir vieno iš kodekso rengėjų A. Vileitos nuomone, notaras privalo priimti ir įregistruoti pareiškimą dėl palikimo priėmimo ar jo atsisakymo, nors prie jo ir nebūtų pridėti atitinkami dokumentai. O jeigu vėliau, gavus atitinkamus dokumentus, paaiškėtų, kad asmuo, padavęs pareiškimą dėl palikimo priėmimo, neturi teisės paveldėti, pareiškimas neturėtų teisinės galios.²² Tačiau nelabai galima sutikti su tokia nuomone, kadangi užvedęs paveldėjimo bylą, notaras išsiunčia Testamentų registru pranešimą apie palikimo priėmimą, duomenys apie šį faktą ribotam asmenų skaičiui tampa viešai prieinami (visiems notarams ir kitiems asmenims, sudariusiems su Testamentų registru informacijos teikimo paslaugų sutartį). Asmuo priėmęs palikimą jau laikomas įpėdiniu ir jis įgyja teisę palikimu disponuoti, todėl jam jau turėtų būti taikomos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.52 straipsnio nuostatos. Palikėjo kreditoriai norėdami apsaugoti savo interesus, faktiškai jau gali kreiptis į teismą dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, kad nesąžiningas įpėdinis neiššvaistytų palikimo sudarančio turto greičiau, negu bus patenkinti kreditorių reikalavimai. Be to, pagal Testamentų registro nuostatų 43 punktą, notaro pranešime gali būti tik ištaisoma klaida, o atšaukti tokio pranešimo jau negalima. Todėl teigti, kad pareiškimas neturės teisinės galios nėra pagrindo, nes notaro patvirtintas pareiškimas apie palikimo priėmimą yra niekinis sandoris ir atsakomybė už tokio sandorio patvirtinimą tenka notarui, kadangi notaro pareiga yra užtikrinti, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų.²³ Manychiau, jog notaras privalo atsisakyti tvirtinti įstatymo reikalavimų neatitinkantį sandorį net ir tuomet, kai toks atsisakymas sukels pareiškėjui tam tikrų nepatogumų. Įstatymas numato dėl svarbių priežasčių praleisto įstatymų nustatyto termino pratęsimo institutą. Tai, jog asmuo neturėjo visų palikimo priėmimo sandoriui sudaryti reikalingų dokumentų ir dėl to turėjo užklausti archyvus ar kreiptis į teismą, yra neabejotinai svarbi priežastis, pateisinanti termino praleidimą. O notaras, žinodamas, kad yra įpėdinių, kurie laiku nespėjo pateikti

²¹ Tokie atvejai dažniausiai pasitaiko asmenims gimusiems Antrojo pasaulinio karo metu arba po karo, kai vyko trėmimai į Sibirą, ir tėvai neskubėdavo vaiko gimimo registruoti civilinės metrikacijos įstaigoje, be to ir nebuvo jokių terminų vaiko gimimo faktui užregistruoti.

²² VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3). *Justitia*, 2003, Nr. 5 (47), p. 28.

²³ Cit. op. 3.

reikiamų dokumentų, suėjus terminui, kai gali būti išduotas paveldėjimo teisės liudijimas, kitiems įpėdiniams paveldėjimo teisės liudijimo neišduos tol, kol nesikreips ir kiti įpėdiniai praleidę terminą. Be to, į teismą dėl termino atnaujinimo gali ir nereikėti kreiptis, jei yra kitų įpėdinių, kurie palikimą priėmė laiku ir neprieštaruoja, kad palikimą priimtų ir terminą praleidę įpėdiniai. Notaras, tvirtinantis asmens, nepateikiančio nurodytų dokumentų, pareiškimą, rizikuoja patvirtinti niekinį sandorį, už ką jam gali būti taikoma civilinė atsakomybė.

Kita problema, susijusi su palikimo priėmimu, kur išsiskiria teismų ir notarų pozicija, yra terminas palikimui priimti. Problemų nekyla, kai palikimą priima pirmos ar antros eilės įpėdiniai. Tačiau neretai pasitaiko atveju, kai palikimą nori priimti palikėjo broliai ir seserys, t.y. ketvirtos eilės įpėdiniai.²⁴ Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.50 straipsnio 3 dalis palikimo priėmimo veiksmai turi būti atliekami per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos, tačiau kita norma 5.11 straipsnio 3 dalis kalba apie galimus kitus terminus, t.y. paskesnės eilės įpėdiniams terminas skaičiuojamas „trys plius trys“.²⁵ Notarai paprastai laikosi nuomonės, kad jei pirmos eilės įpėdiniai palikimą turi priimti per tris mėnesius nuo palikėjo mirties dienos, tai antros eilės įpėdiniams teisė priimti palikimą atsiranda tik tuomet, kai palikimo nepriėmė pirmos eilės įpėdiniai, t.y. praėjus trimis mėnesiams po palikėjo mirties. Todėl laikoma, kad antros eilės įpėdiniai palikimą turi priimti per šešis mėnesius nuo palikėjo mirties, trečios eilės įpėdiniai – per devynis mėnesius, o ketvirtos eilės įpėdiniai – per dvylika mėnesių. Kiekviena vėlesnė įpėdinių eilė turi išlaukti tą laiką, kuris skirtas priimti palikimą aukštesnei eilei, ir tik tada per tris mėnesius priimti palikimą. Šios nuomonės svarbiausias argumentas – turi būti apsaugoti aukštesnės eilės įpėdinių interesai. Siekdamas užtikrinti civilinių santykių teisėtumą ir stabilumą, ir kad patvirtintas vienašalis sandoris nebūtų niekinis, dažniausiai notaras atideda tokio pareiškimo patvirtinimą, kol praeis terminas paveldėti aukštesnės eilės įpėdiniams. Ketvirtos eilės įpėdinis priimti palikimą per tris mėnesius galės tik tuo atveju, jei notaras bus įsitikinęs, kad kitų įpėdinių nėra. Įrodinėjimo našta šiuo klausimu tenka ketvirtos eilės įpėdiniui.

Kita nuomonė, kurią palaiko teismai, pateikia argumentus, kad įstatymų nežinojimas neatleidžia įpėdinių nuo atsakomybės. Įpėdinių paieškos sistemos nėra, jie turi patys prisistatyti notarui, todėl notaras neprivalo dirbtinai ilginti terminus kitų įpėdinių naudai. Pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą teisė paveldėti atsiranda nuo

²⁴ Kitose Europos šalyse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Prancūzijoje, Rusijoje, broliai ir seserys yra antros eilės įpėdiniai tuo atveju, kai palikėjo tėvai yra mirę, o tėvų palikuonys, t.y. palikėjo broliai ir seserys yra gyvi.

²⁵ SVIRBUTIENĖ, Dalija. Palikimo priėmimo būdai: teoriniai ir praktiniai aspektai. Notariatas, 2007, Nr. 1, p.15.

palikimo atsiradimo dienos (t.y. palikėjo mirties momento). Taigi ketvirtos eilės įpėdinis gali priimti palikimą ir per tris mėnesius. Jei vėliau atsiras pirmos, antros ar trečios eilės įpėdiniai, tai jie teismo keliu galės nugincyti paveldėjimo teisę pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.8 straipsnį. Tokiu atveju, kai aukštesnės eilės įpėdinių faktiškai nėra, neteisinga versti ketvirtos eilės įpėdinį išlaukti dvylika mėnesių, jis gali priimti palikimą per tris mėnesius. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš bylų yra pasakęs, kad žemesnės eilės įpėdinių teisė paveldėti gali atsirasti tik tuo atveju, jeigu įpėdiniai, kurių teisė paveldėti atsiranda palikėjo mirties dieną, palikimo nepriima, ir tokios nuostatos atitinka teisinio apibrėžtumo principą.²⁶ Šiuo atveju palikimo nepriėmimas siejamas su tuo, kad įpėdinis per įstatymo nustatytą terminą į paveldėjimo teisinius santykius neįstojo arba iš jų pasitraukė ir paveldėjimo teisiniai santykiai nutrūko. Tokia teismo pozicija palaiko notarinę praktiką šiuo klausimu, kadangi pirmos eilės įpėdiniui neįgyvendinus savo teisės į palikimą per tris mėnesius nuo palikėjo mirties, teisė paveldėti atsiranda antros eilės įpėdiniams, vadinasi kiekvienai žemesnei eilei terminas bus skaičiuojamas principu „plius trys mėnesiai“. Apibendrinant aukščiau išdėstytas teismų ir notarų pozicijas, galima būtų teigti, kad teismų pozicija labiau atitinka procesui keliamus koncentruotumo, ekonomiškumo, paprastumo reikalavimus. Tačiau, kalbant apie notaro kaip „preventyvaus teisėjo“ vaidmenį, suprantama ir notarų pozicija, kadangi jie kaip valstybės įgalioti pareigūnai savo darbe privalo laikytis teisingumo, atidumo ir rūpestingumo standartų, be to, ar bus galima kalbėti apie visuomenės pasitikėjimą notarais, jeigu jo išduoti nuosavybės teisę patvirtinantys dokumentai bus lengvai nugincyjami teisme, ir teismų bus naikinami kaip išduoti be pagrindo, arba pareiškimas apie palikimo priėmimą bus pripažintas niekiniu, kadangi notaras patvirtino šį sandorį, kai įpėdinis dar neturėjo subjektinės teisės į palikimą.

Estijoje ši problema išspręsta ganėtinai paprastai – notaras išduoda paveldėjimo teisės liudijimą bet kurios eilės įpėdiniui praėjus vienam mėnesiui po paskelbimo didžiausiame Estijos dienraštyje apie pradėtą paveldėjimo bylą. Šiuo atveju ir aukštesnės eilės įpėdiniai turi galimybę sužinoti apie teisę į palikimą, ir žemesnės eilės įpėdiniams nereikia ilgai laukti nuosavybės teisę patvirtinančio dokumento išdavimo, o notaras užsitikrina mažesnę konfliktų kilimo tikimybę ateityje tarp įpėdinių dėl paveldėjimo teisės liudijimo nugincyjimo.

Viena iš svarbiausių notaro pareigų prieš užvedant paveldėjimo bylą – informuoti įpėdinius apie palikimo priėmimo arba atsisakymo pasekmes. Palikimo priėmimo aktas

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-162/2008, kat. 34.3; 34. 5 (S).

įvardijamas kaip aktas, pasižymintis universaliu, besąlyginiu ir neatšaukiamu pobūdžiu²⁷, t.y. priimto palikimo įpėdinis negali atsisakyti, taigi palikimo priėmimas – neatšaukiamas sandoris.²⁸ Palikimo priėmimo per notarą specifiškumas tas, kad įpėdinis už palikėjo skolas atsako ne tik paveldėtu turtu, bet ir visu savo turtu – šias pasekmes notarai ypatingai privalo pabrėžti įpėdiniams, kadangi įpėdinis negalės reikalauti palikimo priėmimo sandorio pripažinti negaliojančiu pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.90 straipsnį kaip sudaryto suklydus, nes nežinojo palikimo sudėties ir palikėjo skolinių įsipareigojimų dydžio. Palikimo priėmimo sandorį būtų galima nuginkčyti, tik jeigu jis buvo priimtas ne laisva valia, remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.91 straipsniu. Dabartinis paveldėjimo teisinių santykių reglamentavimas įtvirtina įpėdinio neribotą atsakomybę, priėmus palikimą per notarą, skirtingai nuo 1964 m. civilinio kodekso, kur 594 straipsnyje buvo nustatyta, kad priėmęs palikimą įpėdinis už palikėjo skolas atsako tikrąja paveldėto turto verte, o jeigu įpėdinių keletas, tai kiekvienas atsako proporcingai gautai palikimo daliai. Ši nuostata atitiko socialistinės visuomenės sąlygas, nes fiziniai asmenys neturėjo teisės verstis ūkine komercine veikla ir jų skolos buvo būtinio pobūdžio.²⁹ Pasikeitus visuomeninei santvarkai, atitinkamai turėjo pasikeisti ir santykių reglamentavimas. Todėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.52 straipsnio tikslas – užtikrinti palikėjo kreditorių interesus rinkos ekonomikos sąlygomis, kai palikėjas gali turėti didelių ne tik buitinių, bet ir komercinių skolų. Anksčiau notarai jokiam dokumente nefiksuodavo palikimo sudėties, jo vertės, negalėdavo iškart nustatyti, kokį turtą perėmė įpėdinis. Šiandien notaras nuotoliniu būdu gali nustatyti, koks nekilnojamas turtas yra likęs po palikėjo mirties, prisijungdamas prie Nekilnojamojo turto registro duomenų bazės, tačiau ši galimybė apima tik nekilnojamąjį turtą. Visa kita informacija apie kilnojamąjį turtą, pinigines lėšas, taip pat ir apie palikėjo skolinius įsipareigojimus, gali būti sužinota, tik gavus informaciją iš kitų atitinkamų institucijų pačių įpėdinių iniciatyva, arba atitinkamoms institucijoms kreipusis į notarą dėl informacijos pateikimo apie palikėjo įpėdinius. Dėl šios priežasties palikimo priėmimas per notarą neriboja atsakomybės už palikėjo skolas tik paveldėtu turtu, nes įpėdinis, priėmęs palikimą, įgyja teisę disponuoti visu turtu, kuris yra likęs po palikėjo mirties. Galima situacija, kai turto yra likę daugiau, negu notaras turi informacijos, o įpėdinis dėl savanaudiškų paskatų gali notaro neinformuoti, tokiu atveju palikėjo kreditoriams pareiškus ieškinį, reikėtų įrodyti, kokia buvo palikimo sudėtis, kokia buvo jo vertė ir

²⁷ DAMBRAUSKAITĖ, Asta. Vienašaliai sandorių negaliojimo pasekmės paveldėjimo bylose.

²⁸ Išskyrus vienintelį atvejį, kai palikimas priimtas pradėjus palikimą faktiškai valdyti., CK 5.51 str.

²⁹ VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3). *Justitia*, 2003, Nr. 5 (47), p. 29.

panašiai. Šioje situacijoje notarams reikėtų pamąstyti, kaip galima būtų patobulinti palikimo priėmimo sandorių formą. Nors, pavyzdžiui, Rusijos teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, kuriai pritaria ir Rusijos Notarų rūmai, kad esant palikimo priėmimo universalumui, įpėdinis kreipdamasis į notarą, gali nevardinti turto, o apsiriboti tik vienu sakiniu – priimu visą mirusiajam priklausiusį turtą.³⁰ Austrijoje toks palikimo priėmimas vadinamas besąlyginiu sutikimu paveldėti, ir sukelia tokią pačią atsakomybę už palikėjo skolas. Tačiau skirtumas tas, kad įpėdiniai patys privalo sudaryti pareiškimą – ataskaitą apie palikėjo turtą ir prievolės, taip pat nurodyti ir paveldėto turto vertę. Šiuo atžvilgiu įpėdiniams kyla atsakomybė, kad jų pateikta informacija būtų visapusiška ir tiksli.³¹

Notarų praktikoje dažnai pasitaiko atvejų, kai sužinoję apie palikėjo skolas arba, kad paveldimas turtas bevertis, įpėdiniai sugalvoja atsisakyti palikimo. Todėl notarui tenka labai svarbus vaidmuo išaiškinti įpėdiniams, kad priėmus palikimą jo atsisakyti jau negalima. Palikimo priėmimas yra vienašalis sandoris, t.y. vieno asmens laisvos išraiškos rezultatas, todėl atrodytų, kad asmuo gali lygiai taip pat nevaržomai savo išreikštą valią panaikinti ar pakeisti. Tam tikrais atvejais vienašalių sandorių galima atsisakyti, pavyzdžiui, testamentas gali būti panaikintas, įgaliotojas gali atšaukti įgaliojimą. Tačiau palikimo priėmimo sandoris šiuo požiūriu yra labai specifiškas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje palikimo priėmimas įvardijamas kaip besąlyginis ir neatšaukiamas aktas.³² A. Vileitos nuomone, palikimo atsisakymas ar priėmimas yra galutiniai. Juos galima nuginčyti tik teismo tvarka, jeigu palikimas buvo priimtas ar jo atsisakyta ne laisva valia.³³

Paveldėjimas pagal testamentą sukelia mažiau problemų tiek pačiam įpėdiniui, tiek notarui, kadangi testamentu išreikšta testatoriaus valia įpareigoja notarą išduoti paveldėjimo teisės liudijimą testamente nurodytam įpėdiniui. Tam, kad notaras užvestų paveldėjimo bylą ir patvirtintų pareiškimą apie palikimo priėmimą, įpėdinis privalo pateikti testamentą ir asmenybę patvirtinantį dokumentą. Tačiau prieš išduodamas paveldėjimo teisės liudijimą notaras vis tiek turi nustatyti, koks giminystės ryšys sieja testatorių ir įpėdinį, kadangi šis faktas yra svarbus nustatant, ar įpėdiniui nereikės mokėti paveldimo turto mokesčio valstybei. Lietuvos Respublikos paveldimo turto mokesčio įstatymo 7 str. nustato, kad mokesčio nemoka tėvai, vaikai, seneliai, vaikaičiai, broliai,

³⁰ ЗАЙЦЕВА Т.И. Судебная практика по наследственным делам. Волтер Клувер. Москва, 2007. р. 85.

³¹ Cit. op. 6. p. 125.

³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-162/2008, kat. 34.3; 34. 5 (S).

³³ VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (4). *Justitia*, 2003, Nr.6.

seserys, sutuoktinis.³⁴ Įpėdiniui pagal testamentą notaras lygiai taip pat privalo išaiškinti palikimo priėmimo pasekmes ir atsakomybę už palikėjo skolas. Įpėdinis žinodamas arba nežinodamas apie palikėjo skolas, turi teisę su testamentu kreiptis į palikimo atsiradimo vietos apylinkės teismą dėl turto apyrašo sudarymo. Taip pat, būtina pabrėžti, kad testamentas yra vienašalis sandoris, kuriuo išreikšta testatoriaus valia, todėl įpėdiniui testamentas yra neprivalomas. Jis turi teisę priimti palikimą, bet turi teisę atsisakyti palikimo, paduodamas pareiškimą notarui. Tokiu atveju, notaras turėdamas informacijos apie galimus įstatyminius įpėdinius, turėtų juos informuoti apie atsiradusią subjektinę teisę į palikimą.

Šis palikimo priėmimo būdas per notarą yra labiausiai paplitęs paveldėjimo teisiniuose santykiuose, ir jeigu nėra praleistas terminas palikimui priimti, nėra nepilnamečių įpėdinių, ar kitų faktų, dėl kurių reiktų kreiptis į teismą, notaras yra pagrindinis subjektas, kurio rankose sutelktas visas paveldėjimo procesas, ir teismo vaidmuo šiame procese gali neatsirasti. Notaras pradeda paveldėjimo procesą, notaras jį ir užbaigia.

2.1.2. Palikimo priėmimas, faktiškai pradėjus turtą valdyti

Labiausiai diskutuotinas ir mažiausiai paplitęs praktikoje palikimo priėmimo būdas – palikimo priėmimas, faktiškai pradėjus turtą valdyti. Šią nuostatą įtvirtina dabar galiojančio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.50 str. 2 d. Analogišką palikimo priėmimo būdą numatė ir anksčiau galiojusio 1964 m. civilinio kodekso 587 straipsnio 2 dalis.

Palikimo priėmimą faktiniu valdymu, kuris paveldėjimo teisėje dar kartais vadinamas faktiniu palikimo priėmimu, skiriant jį nuo kitų – formaliųjų (juridinių) – palikimo priėmimo būdų, pripažįsta ir kai kurių kitų užsienio šalių (Prancūzijos, Belgijos, Rusijos, Latvijos) paveldėjimo teisė.

Rusijos teisėje nustatyta palikimo priėmimo prezumpcija pagal kurią asmuo, atlikęs palikimo priėmimą liudijančius veiksmus, laikomas priėmusiu palikimą. Rusijos Federacijos civilinio kodekso 1153 str. 2 d. pateikia tokį pavyzdinį faktinio palikimo priėmimo veiksmų sąrašą: asmuo pradėjo valdyti arba tvarkyti paveldimą turtą; ėmėsi priemonių šiam turtui apsaugoti, ginti nuo trečiųjų asmenų kėsinosi ir pretenzijų; savo

³⁴ *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 123-5531 (su pakeitimais ir papildymais).

lėšomis išlaikė paveldimą turtą; savo sąskaita apmokėjo palikėjo skolas arba priėmė palikėjo kreditorių gražinamas skolas.³⁵

Prancūzijos civilinis kodeksas numato ne tik aiškiai išreikšto, bet ir numanomo, arba nebylaus (pranc. *tacite*), palikimo priėmimo galimybę. Numanomo palikimo priėmimo samprata yra išplėtotą teismų praktikos. Numanomam palikimo priėmimui būtini du elementai: pirma, asmens ketinimas priimti palikimą, ir, antra, jo veiksmai, kuriuos atlikti gali tik palikimą priėmęs įpėdinis. Palikimas visais atvejais laikomas priimtu, jei asmuo atliko bent vieną iš šių veiksmų: atlygintinai ar neatlygintinai perleido visas ar dalį savo teisių į palikimą; atlygintinai ar neatlygintinai atsisakė palikimo vieno ar keleto tos pačios ar kitos eilės įpėdinių naudai. Numanomu palikimo priėmimu nelaikomi „tik apsauginio pobūdžio“, priežiūros ir laikino valdymo veiksmai, tokie kaip: neatidėliotinių skolų apmokėjimas (laidotuvių ir ligos išlaidų, mokesčių, nuomos mokesčio); vaisių ir pajamų iš paveldimo turto gavimas ir greitai gendančio turto pardavimas (su sąlyga, kad gautos pajamos nepasisavinamos); veiksmai, kuriais siekiama išvengti palikimo sudėties pablogėjimo; einamosios operacijos, būtinos trumpalaikiam individualios įmonės funkcionavimui užtikrinti. Veiksmų, kurie nelaikomi numanomu palikimo priėmimu sąrašas neišsamus, todėl teismas nesukeliantis palikimo priėmimo pasekmių gali pripažinti ir kitus veiksmus.³⁶

Belgijoje numanomo palikimo priėmimo veiksmams laikomi, pavyzdžiui, kilnojamųjų palikimo daiktų pasiėmimas (ne saugojimui), nekilnojamojo daikto nugriovimas nesant būtinybės, testamentinės išskirtinės įvykdymas, palikimo pasidalijimas, palikėjo skolų apmokėjimas (išskyrus neatidėliotinas), pasinaudojimas pinigineis lėšomis banke (išskyrus jei būta specialaus palikėjo patvarkymo dėl laidotuvių išlaidų ir pan.).³⁷

Valdymu laikomas faktinis daikto turėjimas savo žinioje, kuris suteikia valdytojui galimybę tiesiogiai veikti daiktą. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.51 straipsnyje nurodyta, kad įpėdinis faktiškai valdo palikimą, kai paveldimą turtą naudoja, juo disponuoja, prižiūri, moka mokesčius. Priimdamas palikimą šiuo būdu, įpėdinis savo valią išreiškia konkludentiniais veiksmais, kurie akivaizdžiai rodo, kad įpėdinis palikimą priėmė bei išreiškė savo valią tapti palikėjo turto savininku. Nors įpėdinis įgyvendino subjekcinę teisę į palikimą, savaime nuosavybė jam nepereina, nes pagal įstatymą

³⁵ ЗАЙЦЕВА Т.И. Судебная практика по наследственным делам. Волтер Клувер. Москва, 2007. р. 208.

³⁶ DYSON, Henry. French Property and Inheritance Law: *Principles and Practise*. New York: Oxford University Press, 2003. р. 308.

³⁷ ПИЕПУ Ж. Ф., ЯГР.Ж. Профессиональное нотариальное право. Москва, 2001. р. 588.

palikimo priėmimo faktą nustato tik teismas. Palikimo priėmimo faktas yra nustatomas, kai įpėdinis nėra ir nebuvo padavęs palikimo atsiradimo vietos notarui pareiškimo apie palikimo priėmimą, nėra kreipęsis į palikimo atsiradimo vietos teismą dėl turto apyrašo sudarymo, tačiau faktiškai pradėjo palikimą valdyti.³⁸ Kadangi palikimo negalima priimti dalimis, įpėdinis, pradėjęs valdyti kokią nors palikimo dalį arba bet kokią daiktą, laikomas priėmusiu palikimą, nepaisant to, koks ir kur tas palikimas yra. Sprendžiant ginčą, ar įpėdinis priėmė palikimą faktiniu valdymu, reikia vertinti tokio įpėdinio elgesį paėmus daiktą, apsvarstyti ar įpėdinis elgėsi kaip paveldimo turto savininkas (bendraturtis), ar tik kaip asmuo, neturintis teisių į palikimą. Todėl vienais atvejais kelių asmeninių palikėjo daiktų paėmimas gali būti vertinamas kaip palikimo priėmimas, o kitais – ne. Svarbus įpėdinio tęstinis elgesys, ar jis rūpinasi paveldimu turtu ar jo dalimi, ar atlieka tam tikrus aktyvius veiksmus, susijusius su palikimo tvarkymu (pvz., rūpinasi nuosavybės teisių atkūrimu ir nuosavybės teisių į šį turtą įforminimu). Laikoma, kad įpėdinis priėmė palikimą faktiniu valdymu, jeigu jis pradėjo valdyti turtą, juo rūpintis kaip savu. Būtina pabrėžti, kad palikimo priėmimu nelaikomas palikėjo drabužių, asmeninių daiktų, šeimos suvenyrų pasidalijimas tarp įpėdinių arba šių daiktų perdavimas vienam iš įpėdinių kitu sutikimu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra pasakęs, kad kiekvienas palikimo priėmimo faktiškai pradėjęs turtą valdyti atvejis yra individualus, todėl akivaizdu, kad šiuose santykiuose teismui tenka labai svarbus vaidmuo, siekiant objektyviai ir teisingai nustatyti, ar įpėdinio atlikti veiksmai yra pakankamas pagrindas palikimo priėmimo faktui konstatuoti.³⁹

Nei notariato įstatymas, nei kiti norminiai teisės aktai nesuteikia notarui teisės ir kompetencijos visapusiškai ir išsamiai ištirti aplinkybes, kurios leistų nustatyti faktinį palikimo valdymą. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso⁴⁰ 444 straipsnio 1 dalį teismas nustato tuos juridinę reikšmę turinčius faktus, nuo kurių priklauso asmenų asmeninių ar turtinių teisių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga. Savo iniciatyva teismas turi imtis visų priemonių, kad būtų visapusiškai ištirtos bylos aplinkybės, turinčios reikšmę vieno ar kito juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymui.⁴¹ Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtinta, kad teisė nustatyti palikimo priėmimo faktą suteikta išimtinai

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-210/2008, kat. 34.3; 34. 4.10 (S).

³⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-152/2006, kat. 30.10; 34.3; 41 (S); MAJŪTĖ, Vaidota. Teismų praktika paveldėjimo bylose. *Notariatas*, 2008, Nr. 4, p. 26; Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr.2A-262/2008, kat. 21.4; 24.1; 26.5; 30.10; 34.3; 41 (S); Cit. op. 27.

⁴⁰ *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340 (su pakeitimais ir papildymais).

⁴¹ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga, patvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. gruodžio 12 d. nutarimas, Nr. 56.

teismui. Toks reguliavimas grindžiamas tuo, jog juridinę reikšmę turintis faktas nenustatomas, jei pareiškėjas turi šį faktą patvirtinančius dokumentus. Būtina įrodyti, kad jis, kaip įpėdinis, atliko aktyvius veiksmus ir pradėjo valdyti palikėjo turtą kaip savo. Paprastai tokiose bylose visada remiamasi ir liudytojų parodymais. Tačiau toks šių teisinių santykių reguliavimas, atsižvelgiant į teismų praktiką, kritikuotinas, kadangi apylinkių teismai nustato juridinę reikšmę turintį faktą dėl palikimo priėmimo, faktiškai pradėjus turtą valdyti, vien iš žodinių pareiškėjų patvirtinimų, kad palikimą valdo ir naudojami kaip nuosavu, prižiūri pastatus, juos remontuoja, augina gyvuliu, ir pan., arba pateikus pažymą iš Gyventojų registro tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, kad pareiškėjo - įpėdinio pagrindinė gyvenamoji vieta sutapo su palikėjo paskutine gyvenamąja vieta. Tuo lyg patvirtinama, kad pareiškėjas gyveno kartu su palikėju, palikėjui nuosavybės teise priklausančiame pastate ir pan., o nustačius tokius faktus, teigti, kad pareiškėjas palikimo nepriėmė nėra pakankamo pagrindo.⁴² Vertinant tokius teismų argumentus, galima teigti, kad teismai tik formaliai patikrina pareiškėjų pateiktus įrodymus, pernelyg nesigilindami į bylos faktus, ir savo iniciatyva nereikalaujami pateikti daugiau įrodymų.

Faktiškai palikimą priėmusiam įpėdiniui tik notaras gali išduoti nuosavybės teisę patvirtinantį dokumentą, t.y. paveldėjimo teisės liudijimą. Teismo sprendimas, kuriuo nustatytas juridinis faktas, jog palikimas priimtas faktiniu valdymu, nėra pagrindas užregistruoti nuosavybę viešame registre, taip pat gauti palikėjo sąskaitoje esančias pinigines lėšas ar pan. Taigi notaras, remdamasis teismo sprendimu, išduoda nuosavybės teisę į palikimą patvirtinantį dokumentą. Skirtingai nuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso, Rusijos Federacijos civilinio kodekso 1153 str. išvardinti pagrindai, kuriems esant, notaras turi teisę pripažinti įpėdinį faktiškai priėmusiu palikimą be kreipimosi į teismą dėl šio juridinio fakto nustatymo. Notarams pateiktas pavyzdinis sąrašas dokumentų, kurių pagrindu notaras gali daryti tokias išvadas.

Nors įpėdinis turi pradėti palikimą valdyti per trijų mėnesių terminą, kuris įstatyme numatytas palikimui priimti, tačiau paduoti teismui prašymą nustatyti palikimo priėmimo faktą jis gali bet kada. Kreiptis dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo yra asmens teisė, o ne pareiga. Jei asmuo paveldētu turtu disponuoti neketina ir niekas jo teisių į šį turtą neginčija, jis į teismą gali ir visai nesikreipti. Tačiau problemų neiškyla tol, kol turtas yra tik valdomas. Norint turtą parduoti, padovanoti, įkeisti ar pan., tenka kreiptis į teismą arba dėl praleisto įstatyme numatyto trijų mėnesių palikimui priimti termino pratęsimo, arba

⁴² Vilniaus rajono apylinkės teismo 2008 m. lapkričio 6 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-1776-562/2008, kat. 34.1; 113.1; 114.9.1; 116.4; 128.2; Cit. op. 28.

dėl juridinio fakto nustatymo, kad palikimas priimtas, pradėjus turtą faktiškai valdyti. Dažniausiai tokia situacija pasitaiko, kai pergyvenęs sutuoktinis nori padovanoti turimą nekilnojamąjį turtą vaikams, arba parduoti tretiesiems asmenims. Pasiteisinimas, kodėl po sutuoktinio mirties nebuvo kreiptasi į notarą dėl palikimo priėmimo, – turtas įregistruotas pergyvenusio sutuoktinio vardu, todėl niekam nekilo abejonių, kad turtas nuosavybės teise priklauso tik pergyvenusiam sutuoktiniui. Tokiu atveju notaras turi išaiškinti, kad santuokoje įgytas turtas, nors ir įregistruotas tik vieno sutuoktinio vardu, priklauso abiem sutuoktiniams, ir tokiam turtui taikomas bendrosios jungtinės sutuoktinių nuosavybės režimas. Tam, kad pergyvenęs sutuoktinis galėtų turtą dovanoti ar parduoti, pirma būtina jį paveldėti. Esant tokiai situacijai, kreipiantis į teismą dėl termino palikimui priimti pratęsimo, teismas gali termino ir nepratęsti, nes įstatymų nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės. Ir vien ši priežastis, jog pergyvenęs sutuoktinis buvo įsitikinęs, kad turtas priklauso tik jam, nėra pateisinamas pagrindas pratęsti terminą palikimui priimti. Todėl paprastai ši problema sprendžiama kreipiantis į teismą dėl juridinio fakto nustatymo, kad pergyvenęs sutuoktinis priėmė palikimą, pradėdamas faktiškai jį valdyti.

Daugiausiai abejonių ir diskusijų kelianti nuostata dėl šio palikimo priėmimo būdo teisingumo, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.51 straipsnio 2 dalį, numatytas atvejis, kai įpėdinis pradėjęs turtą valdyti, turi teisę per palikimui priimti nustatytą laiką atsisakyti palikimo, padavęs dėl to pareiškimą palikimo atsiradimo vietas notarui. Jau buvo minėta, kad teismų praktikoje pripažįstama, jog palikimo priėmimas yra besąlyginis ir neatšaukiamas aktas, o šiuo atveju skirtinga tokio akto išreiškimo forma sukelia skirtingas pasekmes. Pavyzdžiui, įpėdinis, pradėjęs valdyti palikimą, gali turėti būtinų išlaidų, numatytų Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.59 straipsnio 2 dalį, tai gali būti turto priežiūros išlaidos ir pan. Toks įpėdinis tampa „palikėjo pasamdytų darbuotojų darbdaviu“. Jis gali sudaryti sutartis, kurios reikalingos įmonės ar ūkininko ūkiui normaliai funkcionuoti. Jei faktiškai palikimą priėmęs įpėdinis pasinaudos tokia teise ir jis sudarys nenaudingų sutarčių, o paskui pasinaudojęs įstatymo galimybe, atsisakys palikimo, atsiras problemų ne tik kitiems įpėdiniams, bet ir sutarčių šalims, kreditoriams. Dėl savo specifikos faktinis palikimo priėmimas, lyginant su formaliais palikimo priėmimo būdais, susijęs su didesne konfliktų kilimo rizika. Lietuvos notarai kartais susiduria su situacija, kai keliems įpėdiniams į dalį turto jau išduotas paveldėjimo teisės liudijimas, ir ateina dar vienas įpėdinis su teismo sprendimu, kad priėmė palikimą, faktiškai pradėjęs turtą valdyti. Net ir nesant tarp jų ginčo, notaras negali išduoti paveldėjimo teisės liudijimo į kitą turtą įpėdiniui, pateikusiam teismo sprendimą, kol

nebus pripažintas negaliojančiu ar iš dalies negaliojančiu pirmasis paveldėjimo teisės liudijimas.⁴³

Teismo sprendimas, kuriuo nustatomas palikimo priėmimas, pradėjus turtą faktiškai valdyti, pats savaime dar nėra nuosavybės teisę patvirtinantis dokumentas, kadangi pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.66 straipsnį, paveldėjimo teisę patvirtina paveldėjimo teisės liudijimas, o juos pagal Lietuvoje galiojančius įstatymus išduoda tik notaras. Todėl įpėdiniui gavusiam teismo sprendimą, norint turėti teisę pilnai disponuoti palikimą sudarančiu turtu, taip pat, įregistruoti turtą Nekilnojamojo turto registre, būtina kreiptis į notarą su prašymu išduoti nuosavybę patvirtinantį dokumentą.

Šis palikimo priėmimo būdas yra pernelyg komplikotas ir sukeliantis daug problemų tiek notarams, tiek teismams. Paveldėjimo procesas neapsiriboja vien teismo veiksmais, dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo, jame visais atvejais veikia ir notaras, kaip asmuo patvirtinantis teismo nustatytą juridinį faktą paveldėjimo teisės liudijimo išdavimu. Nors Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo konsultacijoje yra pasakęs, kad kai gyvenamajame name gyvena buvusio savininko įpėdinis, o ūkinėse knygose namas yra įtrauktas į apskaitą palikėjo vardu, tačiau įpėdinis neturi dokumentų, patvirtinančių palikimo priėmimo faktą (t.y. asmuo neturi paveldėjimo teisės liudijimo), įpėdinis turi teisę kreiptis į teismą dėl palikimo priėmimo fakto nustatymo. Nustačius palikimo priėmimo faktą, įpėdinis pateikęs Nekilnojamojo turto registrai šį teismo sprendimą ir išrašus iš ūkinių knygų, turi teisę registruoti pastatus ir nuosavybės teisę į juos savo vardu.⁴⁴ Pagal tokį teismo išaiškinimą, notaro vaidmuo šiame procese turėtų neatsirasti, tačiau paprastai teismo sprendimas ir išrašai iš ūkinių knygų pateikiami notarui, o jų pagrindu notaras išduoda įpėdinio nuosavybės teisę patvirtinantį dokumentą, kuris užregistruojamas Nekilnojamojo turto registre.

Atsižvelgiant į tai, kad teismas gana formaliai nustato faktą, kad palikimas pradėtas faktiškai valdyti, nustačius pavyzdinį sąrašą dokumentų, būtinų palikimo priėmimo faktui nustatyti, šiuos veiksmus galėtų atlikti ir notaras, kaip tai yra numatyta Rusijos Federacijos civiliniame kodekse. Galimas problemos sprendimas būtų teismo vaidmens sustiprinimas šiame institute, kad teismo priimtas sprendimas galėtų būti pagrindas įregistruoti nuosavybę Nekilnojamojo turto registre, ir įpėdiniui nereikėtų papildomai kreiptis į notarą dėl nuosavybės teisę patvirtinančio dokumento gavimo. Tačiau teismai nustatydami juridinį faktą, kad palikimas priimtas, pradėjus turtą faktiškai valdyti,

⁴³ SVIRBUTIENĖ, Dalija. Palikimo priėmimo būdai: teoriniai ir praktiniai aspektai. Notariatas, 2007, Nr. 1, p.18.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. balandžio 11 d. konsultacija, Nr. A3-66 “Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso ir Nekilnojamojo turto registro įstatymo normų taikymo, apžvalga, patvirtinta“.

netikrina, kokį nekilnojamąjį turtą turėjo palikėjas, ir nereikalauja pareiškėjų pateikti palikėjo nuosavybės teisę patvirtinančius dokumentus. Dėl šios priežasties neretai praktikoje pasitaiko atveju, kai nustatomas faktas, jog palikimas pradėtas faktiškai valdyti naudojantis pastatais, juos prižiūrint, remontuojant, o atėjus pas notarą su tokiu sprendimu paaiškėja, kad palikėjas savo vardu registruoto nekilnojamojo turto neturėjo, o turtas kurį jis valdė, priklausė palikėjo motinai, kuri jau daug metų mirusi.⁴⁵ Taigi įpėdiniams pakartotinai tenka kreiptis į teismą dėl kito juridinio fakto nustatymo, kuris yra reikšmingas paveldėjimo bylai užbaigti. Siekiant išvengti tokių situacijų, taip pat, kad nebūtų naikinamas notaro išduotas paveldėjimo teisės liudijimas, ir užtikrinamas civilinių teisinių santykių stabilumas, kai vienam įpėdiniui paveldėjimo teisės liudijimas išduotas priėmus palikimą per notarą, o kitam įpėdiniui kreipusis į teismą nustatomas faktas, jog jis priėmė palikimą pradėdamas faktiškai jį valdyti⁴⁶, manyčiau, kad šio palikimo priėmimo būdo reikėtų atsisakyti, paliekant tik du: palikimo priėmimas, paduodant pareiškimą notarui, ir palikimo priėmimas pagal apyrašą. Toks sprendimas yra visiškai įmanomas, juolab, kad pavyzdžių Europoje yra (Vokietija, Austrija). Panaikinus šį palikimo priėmimo būdą, terminą praleidęs asmuo visada turėtų teisę teisiniu būdu jį atnaujinti. O vienam įpėdiniui ar keliems įpėdiniams priėmus palikimą per įstatymo nustatytą terminą, kiti įpėdiniai gali priimti palikimą ir pasibaigus terminui be kreipimosi į teismą, jeigu su tuo sutinka visi kiti palikimą priėmę įpėdiniai.⁴⁷

2.1.3. Palikimo priėmimas pagal apyrašą

Palikimo priėmimas pagal apyrašą – naujas institutas Lietuvos paveldėjimo teisėje, kurio nebuvo anksčiau galiojusiam Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Įpėdiniams naudinga pasirinkti šį palikimo priėmimo būdą, jeigu palikėjas turėjo skolų arba įpėdiniams nėra žinoma, ar palikėjas jų turėjo, nes priėmę palikimą šiuo būdu, įpėdiniai už palikėjo skolas atsako tik paveldėtu turtu.⁴⁸

Palikimo priėmimas pagal apyrašą yra kontinentinės teisės tradicijai būdingas palikėjo įpėdinių atsakomybės už palikėjo skolas apribojimo teisinis mechanizmas, leidžiantis subalansuoti palikėjo kreditorių ir įpėdinių (bei jų kreditorių) interesus, kai

⁴⁵ Cit. op. 31.

⁴⁶ Kalbama apie situaciją, kuri buvo minėta jau anksčiau, kai notaras negalės išduoti paveldėjimo teisės liudijimo į kitą turtą arba į dalį turto, į kurį paveldėjimo teisės liudijimas jau išduotas, kol nebus pripažintas negaliojančiu ar iš dalies negaliojančiu pirmasis paveldėjimo teisės liudijimas.

⁴⁷ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 5.57 str. 1 d., patvirtinto 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864. *Valstybės žinios*, 2000, Nr.74-2262 (su pakeitimais ir papildymais).

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 5.53 straipsnio 1 dalis, patvirtinto 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864. *Valstybės žinios*, 2000, Nr.74-2262 (su pakeitimais ir papildymais).

palikimas yra apskuntas skolomis.⁴⁹ Palikimo priėmimo pagal apyrašą (dar kartais vadinamo sąlyginiu palikimo priėmimu, vok. *bedingte Erbantrittserklärung*) pareiškimas Vakarų Europos šalyse tradiciškai adresuojamas teismui, o apyrašą sudaro notaras arba kiti valstybės įgalioti pareigūnai. Pavyzdžiui, Austrijoje palikimo apyrašą *ex officio* sudaro teismo įgaliotinis (vok. *Gerichtskommissär*), kuriuo Austrijoje yra notaras. Apyrašas paprastai arba pateikiamas teismui kartu su palikimo priėmimo deklaracija, arba per tam tikrą laiką po jos. Ypatingas dėmesys priimant palikimą šiuo būdu skiriamas palikėjo kreditorių interesų apsaugai: Austrijoje notaras privalo sušaukti kreditorių susirinkimą, kurie yra nurodyti „turto edikte“ (apyrašė- aut. past.), ediktas turi būti užregistruotas Austrijos teismų skolininkų registre, taip pat, įtvirtinama kreditorių teisė ir pareiga įrodyti savo reikalavimą ir teisė susipažinti su apyrašu.⁵⁰ Vokietijoje įpėdinio atsakomybė už palikėjo skolas neribojama, jeigu įpėdinis per teismo nustatytą terminą nesudaro turto apyrašo. Šiuo atveju teismas neskiria antstolio ar kito teismo įgalioto asmens, tik nustato terminą per kurį turi būti sudarytas apyrašas ir pateiktas teismui, o turto apyrašo sudarymas yra paties įpėdinio reikalas.⁵¹ Latvijoje įpėdinis „apyrašo teise“ gali pasinaudoti ir jau priėmęs palikimą, tačiau ne vėliau kaip per du mėnesius nuo teismo siūsto kvietimo, atvykti ir išreikšti savo valią dėl palikimo priėmimo ar atsisakymo, gavimo. Įpėdinis kreipiasi į teismą su prašymu pavesti antstoliui sudaryti turto apyrašą. Jeigu palikimas didelis, teismas gali nustatyti terminą apyrašui sudaryti, bet ne ilgesnį kaip vieneri metai.⁵²

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.53 straipsnio 2 dalį numatyta, kad dėl apyrašo sudarymo įpėdiniai kreipiasi į palikimo atsiradimo vietos apylinkės teismą, o teismas apyrašą sudaryti paveda teismo antstoliui. Įpėdinis ne tik turi pateikti dokumentus, įrodančius jo subjektinę teisę paveldėti, bet jis turi ir pareigą nurodyti visus jam žinomus palikėjo turto, ar skolinių išsipareigojimų duomenis, kurie reikalingi apyrašui sudaryti. Paprastai teismas *ex officio* neskiria antstolio, tik priima sprendimą leisti priimti palikimą per apyrašą, ir išsiunčia Testamentų registrui pranešimą apie palikimo priėmimo faktą. Tuo teismo vaidmuo šiame procese apsiriboja. Tolesni veiksmai atitenka antstoliui ir notarui. Svarbu paminėti, kad priimant palikimą pagal apyrašą, atsiranda dar vienas

⁴⁹ БУДНЕВА, Г.Н., *et al.* Гражданское и торговое право зарубежных государств. Т. 2. 4-е изд., перераб. и доп. М, 2006, p. 598.

⁵⁰ STÖGNER M., PERCHA A. Succession Proceedings in Austria. *Notarius International*, 2005, Nr. 1–2, p. 124 [interaktyvus] [žiūrėta 2008-11-05]. Prieiga per internetą: <http://212.63.69.85/Database/2005/notarius_2005_01_119_en.pdf>

⁵¹ GOTTWALD P., SCHWAB D., BÜTTNER E. Family and Succession Law in Germany. The Hague: Kluwer Law International, 2001, p. 154.

⁵² Latvijos Respublikos civilinis kodeksas (Latvijas Republikas Civillikums) [Interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.ttc.lv/lv/publikacijas/civillikums.pdf>>

subjektas, kuriam tenka svarbus ir atsakingas vaidmuo – sudaryti teisingą paveldimo turto apyrašą, tačiau atsižvelgiant į tai, kad antstoliui tenka tik „epizodinis“ vaidmuo paveldėjimo teisiniuose santykiuose, priskirti jį prie paveldėjimo teisinių santykių subjektų, nebūtų teisinga.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato, kad palikimo priėmimui pagal apyrašą galioja tas pats trijų mėnesių terminas, o turto apyrašo sudarymui nustatomas vieno mėnesio terminas, su galimybe teismui išimtiniais atvejais jį pratęsti iki trijų mėnesių. Sudarant turto apyrašą aktyviai dalyvauti privalo ir pats įpėdinis, kadangi apyraše ne tik pasirašo antstolis, bet ir jį sudarant dalyvavę įpėdiniai, tai reiškia jų paliudijimą, kad apyraše nurodytas visas jiems žinomas palikėjo turtas (daiktai, turtinės teisės ir pareigos, skoliniai reikalavimai ir pareigos, t.y. nurodyti asmenys, kurie skolingi palikėjui, ir asmenys, kuriems skolingas palikėjas, bei skolų dydis).⁵³ Tačiau kyla klausimas, ar antstolio sudarytame apyraše turi pasirašyti įpėdinis, kuris nesikreipė į teismą dėl apyrašo sudarymo, o padavė pareiškimą apie palikimo priėmimą notarui. Vienareikšmiško atsakymo šiuo klausimu nėra. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 5.53 straipsnio 1 dalyje įtvirtina, kad jei bent vienas įpėdinis priėmė palikimą pagal apyrašą, tai ir visi kiti įpėdiniai laikomi priėmusiais palikimą būtent šiuo būdu. Tokiu atveju aiškinant šią normą sistemiškai, apyraše turėtų pasirašyti ir nesikreipęs į teismą įpėdinis, kuris apyrašo sudaryme nedalyvavo. Susipažinti su paveldimo turto apyrašu jis turėtų pasirašytinai, suteikiant teisę jam nurodyti duomenis, kurie į apyrašą neįtraukti, ar patvirtinti, kad apyraše nurodytas visas palikėjo turtas. Nepateikus įpėdiniui, nedalyvavusiam sudarant paveldimo turto apyrašą, susipažinti ir jį pasirašyti, nebeaišku, kokia jo atsakomybė, jei sudaromas neteisingas apyrašas. Jeigu laikoma, kad vienam įpėdiniui tokiu būdu priėmus palikimą, kiti taip pat laikomi priėmusiais pagal apyrašą, vadinasi jų atsakomybė už palikėjo skolas tampa ribota, ir už palikėjo skolas atsakoma tik paveldėtu turtu. Tačiau jeigu sudaromas neteisingas apyrašas dėl įpėdinio, kuris dalyvavo sudarant apyrašą, kaltės, už palikėjo skolas jis atsako ne tik paveldėtu, bet ir savo turtu, t.y. įtvirtinama neribota įpėdinio atsakomybė. Tuomet kokia bus atsakomybė įpėdinio, kuris palikimą priėmė paduodamas pareiškimą notarui, jei kitas įpėdinis priėmė palikimą pagal apyrašą. Aiškinant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas sistemiškai, susidarius tokiai situacijai, įpėdinis priėmęs palikimą per notarą atsakytų už palikėjo skolas, tik paveldėtu turtu, nors Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas palikimo priėmimo per notarą reglamentuoja kaip neribotos įpėdinio atsakomybės institutą.

⁵³ VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3). *Justitia*, 2003, Nr. 1–2, Nr. (43–44), p. 30.

Įpėdinis turi visišką laisvę priimti palikimą jo paties pasirinktu būdu, o šiuo atveju įstatymas apriboja jo pasirinkimo laisvę, kad jis laikomas priėmusiu palikimą pagal apyrašą, nors ir nesikreipė į teismą. Pavyzdžiui, įpėdinis žino, kad palikėjas neturėjo jokių skolinių įsipareigojimų ir apyrašas jam yra finansiškai nenaudingas. Suėjus trijų mėnesių terminui po palikėjo mirties, įpėdinis, priėmęs palikimą per notarą, nori gauti paveldėjimo teisės liudijimą į jam priklausančią palikimo dalį. Tačiau remiantis notarine praktika, notaras žinodamas, kad kitas įpėdinis kreipėsi į teismą dėl turto apyrašo sudarymo, neišduos paveldėjimo teisės liudijimo į dalį palikimo, kol į jį nesikreips ir įpėdinis, kuris priėmė palikimą pagal apyrašą, ir nepateiks antstolio sudaryto apyrašo. Tokiu atveju ar neturėtų būti taikomas principas, kad „kas pirmesnis laike, tas ir teisėje“. Šis klausimas tiek teismų, tiek notarinės praktikos nėra vieningai išspręstas, todėl kiekvienas notaras tokioje situacijoje veikia savo nuožiūra, vadovaudamasis protingumo, atidumo ir sąžiningumo kriterijais.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.53 straipsnį įpėdiniai privalo pateikti visus duomenis, reikalingus palikėjo turto apyrašui sudaryti. Tai įpėdinių pareiga. Tačiau iš esamo teisinio reglamentavimo neaišku, kokios yra antstolio pareigos tuo atveju, kai įpėdiniai nurodo atlikti tik dalį užklausų palikėjo turtui nustatyti arba sako, kad užklausų visai nereikia, nes „viską padarys notaras“. Ar tokiu atveju antstolis turi pareigą aprašyti visą palikėjo turtą, ar tik tą, kurį nurodė įpėdinis. Vienas iš Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso rengėjų docentas Vigintas Višinskis siūlo remtis antruoju principu. Jo požiūriu, darbo praktikoje antstoliai, sudarinėdami apyrašus, turėtų vadovautis tik teismų nutartimis bei įpėdinių nurodymais, kokį turtą reikia aprašyti.⁵⁴

Aiškindamas palikimo priėmimo pagal apyrašą normas, Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra konstatavęs, jog pagal įstatymų nuostatas, palikimo atsiradimo vietos apylinkės teismo pavedimu sudaromas vienas palikėjo turto apyrašas.⁵⁵ Tuo tarpu profesorius V.Mikelėnas dėl paveldimo turto apyrašų skaičiaus yra išsakęs visiškai priešingą nuomonę – jo požiūriu, įstatymams neprieštarautų ir kelių paveldimo turto apyrašų sudarymas, nes tokiu atveju apyrašai vienas kitą papildytų.⁵⁶ Todėl svarstyтина, ar tikrai būtina visą palikėjo turtą fiksuoti viename apyraše, o jeigu tai būtina – kokiomis priemonėmis užtikrinti, kad teismai nepriimtų keleto nutarčių dėl to paties palikėjo turto apyrašų, kai su prašymais kreipiasi keli įpėdiniai. Dabartinėje praktikoje pasitaiko situacijų, kai skirtingi teismai dėl to paties palikėjo priima dvi savarankiškas nutartis, du

⁵⁴ LIPEIKIENĖ, Neringa. Antstolio veiksmai, sudarant palikimo apyrašą. Pranešimas konferencijoje „Paveldėjimo teisė. Teorija ir praktika.“ 2006 m. lapkričio 17 d.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-340/2006, kat. 129.1 (S).

⁵⁶ Cit. op. 53.

įpėdiniai kreipiasi į skirtingus antstolius ir sudaromi du visiškai skirtingi apyrašai. Be to, paveldimas turtas dažnai būna keliose vietose. Tačiau esant keliems apyrašams, notarui gali iškilti klausimas, kuriuo iš jų vadovautis, jeigu dviejuose apyrašuose nurodoma skirtinga tų pačių daiktų vertė. Tokių situacijų, kai sudaromi keli apyrašai, būtų galima išvengti perdavus šią funkciją atlikti notarams⁵⁷, kadangi teismas atlieka praktiškai identiškus veiksmus, kuriuos atlieka notaras, kai palikimas priimamas jam paduodant pareiškimą. Teismas, priimdamas prašymą paskirti antstolį sudaryti paveldimo turto apyrašą, patikrina palikimo atsiradimo laiką ir vietą, įpėdinio teisę paveldėti, jo veiksnumą, ir pan. Teismas sprendžia ar tenkinti įpėdinio prašymą vien įpėdinio pateiktų rašytinių įrodymų pagrindu ir nenagrinėja įpėdinio nurodomų palikimo priėmimo pagal apyrašą motyvų, nes jie teisinės reikšmės šiuo atveju neturi. Tenkindamas įpėdinio prašymą, teismas paveda antstoliui sudaryti palikimo apyrašą, tačiau dažniausiai teismai savo nutartyse nurodo tik tai, kokį palikėjo turtą antstolis turėtų aprašyti, o antstolį savo nuožiūra pasirenka pats įpėdinis. Teismas taip pat nustato turto apyrašo sudarymo terminą, nors praktikoje dažniausiai nustatomas įstatyminis vieno mėnesio terminas. Apie palikimo priėmimo pagal apyrašą faktą teismas praneša Testamentų registru, dėl ko notarams dažnai kyla problemų. Palikimas jau priimtas, įpėdinis ateina pas notarą su paveldimo turto apyrašu, o Testamentų registre dar nėra informacijos, kad palikimas jau priimtas. Įpėdiniui tenka grįžti į teismą ir išsiaiškinti, kodėl pranešimas Testamentų registru neišsiųstas, nors tai turėjo būti padaryta per tris darbo dienas nuo palikimo priėmimo dienos, t.y. nuo teismo sprendimo paskirti antstolį turto apyrašo sudarymui.

Teismo antstolio sudarytas apyrašas nėra nuosavybės teisę įrodantis dokumentas, todėl įpėdiniai norėdami gauti paveldėjimo teisės liudijimą, privalo pateikti visus reikiamus dokumentus notarui, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, tik jam suteikta išimtinė kompetencija išduoti nuosavybės teisę patvirtinantį dokumentą. Notarai tokiais atvejais dažnai išgirsta įpėdinių nepasitenkinimą, esą dokumentus jie jau rodę antstoliui.⁵⁸ Taigi galutinį tašką visame paveldėjimo pagal apyrašą procese „uždeda“ notaras, išduodamas įpėdiniui paveldėjimo teisės liudijimą. Atsižvelgiant į išdėstytus motyvus ir ganėtinais formalų teismo vaidmenį šiame institute, manyčiau, būtų teisinga perleisti šią funkciją atlikti notarui, taip būtų ne tik sumažintas teismų krūvis, bet ir užtikrintas paprastesnis, centruotesnis ir ekonomiškesnis paveldėjimo teisinių santykių procesas.

⁵⁷ Kiekvienas notaras turi savo veiklos teritoriją paveldėjimo teisės klausimais, todėl visi įpėdiniai kreiptųsi į tą patį palikimo atsiradimo vietos notarą dėl antstolio paskyrimo apyrašui sudaryti, taigi notaras galėtų užtikrinti, kad vienai paveldėjimo bylai būtų sudaromas vienas apyrašas.

⁵⁸ SVIRBUTIENĖ, Dalija. Palikimo priėmimo būdai: teoriniai ir praktiniai aspektai. Notariatas, 2007, Nr. 1, p.19.

Estijoje šiuos veiksmus atlieka notariai. Jie paskiria antstolį, nustato terminą apyrašui sudaryti, kuris yra ne trumpesnis nei du mėnesiai ir ne ilgesnis nei trys mėnesiai. Paveldimo turto apyrašą taip pat tvirtina notaras, ir jo pagrindu išduoda paveldėjimo teisės liudijimą. Šiuo atveju paveldėjimo procese veikia tik du subjektai – notaras ir antstolis, ir problemų praktikoje dėl to nekyla, o teismo vaidmuo atsiranda tik tuomet, kai tarp įpėdinių kyla ginčas, ir byla perduodama teismui.⁵⁹

Nepilnamečių paveldėjimui taikomas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.56 straipsnis, kuriame teigiama, kad neveiksnių asmenų vardu palikimą priima jų tėvai ar globėjai. Ribotai veiksnius asmenys palikimą priima tik tėvų ir rūpintojų sutikimu. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.188 straipsnio 1 dalies 2 punktą už nepilnamečius vaikus palikimą priima ar atsisako jo tėvai, turėdami išankstinį teismo leidimą.⁶⁰ Vertinant šias dvi normas sistemiškai nėra aišku, ar notaras visais atvejais privalo reikalauti teismo leidimo, kai palikimą priima asmuo, turintis daugiau kaip keturiolika ir dar neturintis aštuoniolikos metų. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.8. straipsnio 1 dalimi, nepilnamečiai nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų sandorius sudaro turėdami tėvų arba rūpintojų sutikimą. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.3. straipsnį įtvirtintas prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas, reikalauja sprendžiant šeimos klausimus, susijusius su vaikų teisėmis, pirmiausia atsižvelgti į vaiko interesus ir jais vadovautis. Šeimos įstatymai ir jų taikymas turi apsaugoti nepilnamečius vaikus nuo netinkamos kitų šeimos narių bei kitų asmenų ir kitokių veiksmų įtakos. Šio principo turinys atskleidžiamas kitose Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normose, tarp jų ir 3.188 straipsnio 1 dalies 2 punkte, įpareigojančiame nepilnamečio vaikus gauti teismo leidimą vaiko vardu priimti ar atsisakyti priimti palikimą priimti. Kadangi Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.52 straipsnis įtvirtina bendrą taisyklę, kad įpėdinis, kuris priėmė palikimą turto valdymo perėmimu arba padavęs pareiškimą notarui, už palikėjo skolas atsako visu savo turtu, tai siekiant išvengti galimų neigiamų turtinių padarinių nepilnamečiam vaikui, taip pat, atsižvelgiant į prioritetingas vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principo turinį ir tikslus, darytina išvada, kad teismo leidimas yra būtina sąlyga (*conditio sine qua non*) minėtam sandoriui sudaryti, t.y. tėvams nepilnamečio vaiko vardu priimti ar atsisakyti priimti palikimą nepriklausomai nuo nepilnamečio vaiko amžiaus.⁶¹ Notarų praktikoje dažniausiai pasitaiko situacijų, kai tėvai į teismą kreipiasi du kartus. Pirma, prašydami

⁵⁹ Estijos paveldėjimo įstatymas (Law of Succession Act). [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.legaltext.ee/text/en/XXX0002.htm>>

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 23 d. konsultacija A3-110 „Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso normų taikymo“.

⁶¹ Ibid.

išduoti leidimą priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu, vėliau – su prašymu paskirti antstolį paveldimo turto apyrašui sudaryti. Atsižvelgdamas į vaiko interesus, teismas visais atvejais turėtų tuo pačiu sprendimu leisti priimti palikimą ir paskirti antstolį apyrašui sudaryti, nepaisant to, kad pareiškiame prašoma tik leisti priimti palikimą. Jeigu įstatyme būtų įtvirtinta nuostata, kad palikimo priėmimas nepilnamečio vaiko vardu visais atvejais būtų priimamas sudarant paveldimo turto apyrašą, vaiko interesai nebūtų pažeisti, o teismo funkcijas galėtų vykdyti ir notaras, paskirdamas antstolį sudaryti turto apyrašą. Notarinėje praktikoje beveik nepasitaiko atveju, kad teismai nebūtų leidę priimti palikimo nepilnamečio vaiko vardu, juolab, kad jis visada kaip įpėdinis turi teisę į privalomąją dalį, jei testamentu turtas jam nebuvo paliktas. Suteikus notarui teisę paskirti antstolį apyrašo sudarymui, ir nustačius, jog visais atvejais palikimas nepilnamečio vaiko vardu priimamas pagal apyrašą, į teismą nepilnamečio vaiko tėvai turėtų kreiptis, tik norėdami atsisakyti palikimo.

Užsienio šalyse nepilnamečių turtinių interesų apsaugą paveldėjimo teisiniuose santykiuose vykdo teismai arba administracinės institucijos. Prancūzijoje taip pat galioja teismo leidimų sistema. Pavyzdžiui, be teismo leidimo tėvai negali atsisakyti vaikui priklausančios teisės į palikimą ir sudaryti paveldimo turto dalybų sutarties. Belgijoje esant vaiko ir jo įstatyminių atstovų interesų konfliktui, paveldint teismas bet kurio suinteresuoto asmens prašymu arba savo iniciatyva gali paskirti *ad hoc* globėją.

2.2. Palikimo atsisakymas, palikimo nepriėmimas ir termino, palikimui priimti, pratęsimas

Palikimo atsisakymas yra vienašalis įpėdinio sandoris, kuriuo jis atsisako subjektinės teisės į jam priklausančią palikimą ar jo dalį. Remiantis bendruoju principu, subjektinės teisės turėtojui leidžiama spręsti dėl jam priklausančios teisės įgyvendinimo ir atsisakymo, nes dažniausiai neigiamos tokio atsisakymo pasekmės tenka jam pačiam.⁶² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo nutarčių yra pažymėjęs, kad vienas pagrindinių civilinės teisės principų – dispozityvumo principas – suteikia teisę asmeniui laisvai apsispręsti, ar realizuoti savo teisę, ar nuo jos atsisakyti ir ją perleisti kitam asmeniui.⁶³ Tačiau galimi atvejai, kai atsisakydamas savo subjektinės teisės, šiuo atveju teisės į palikimą, neigiamas pasekmes patiria ne pats įpėdinis, bet kreditoriai, tokiu atveju prarandantys galimybę patenkinti savo reikalavimus pasinaudodami skolininko turtu, kurį

⁶² DAMBRAUSKAITĖ, Asta. Vienašaliai sandoriai paveldėjimo teisėje: valios išreiškimo forma ir teisinės pasekmės. Jurisprudencija. Mokslo darbai. Vilnius. 2008, Nr. 2 (104), p. 76.

⁶³ Ibid.

įpėdinis būtų galėjęs paveldėti. Tokioms problemoms išspręsti kitų valstybių įstatymai įtvirtina tam tikras specialias priemones. Prancūzijos civilinio kodekso 779 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad teismas gali leisti skolininko asmeniniams kreditoriams priimti palikimą vietoj skolininko, jeigu šis, pažeisdamas kreditorių teises, nesiima veiksmų palikimą priimti arba palikimo atsisako. Remiantis šio straipsnio 2 dalimi, palikimo priėmimas sukelia pasekmes tik tiems kreditoriams ir tik tiek, kiek būtina jų reikalavimams patenkinti, ir nesukelia jokių kitų pasekmių įpėdiniui. Analogiškos taisyklės įtvirtintos ir Kanados Kvebeko provincijos civilinio kodekso 652 straipsnyje.⁶⁴ Lietuvos civilinėje teisėje tokių specialių normų nėra. Tačiau paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. kovo 19 d. nutartis, kuria buvo patenkintas kreditoriaus reikalavimas pripažinti negaliojančiu skolininko sudarytą palikimo atsisakymo sandorį ir leista nukreipti skolos išieškojimą į skolininkui testamentu paliktą turtą.⁶⁵ Vienam įpėdiniui atsisakius palikimo, atsiranda teisė arba paveldėti žemesnės eilės įpėdiniam, arba atitinkamai padidėja tos pačios eilės įpėdinių paveldimo turto dalys. Svarbu pažymėti, kad viena iš naujovių dabartinėje Lietuvos paveldėjimo teisėje, lyginant su anksčiau galiojusiais įstatymais yra ta, kad 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 591 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kad palikimo buvo galima atsisakyti konkretaus įpėdinio naudai arba nenurodant, kieno naudai palikimo atsisakoma. Tokie galimi atsisakymai yra numatyti dabar galiojančiame Rusijos Federacijos civiliniame kodekse. O remiantis dabartinio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.60 straipsnio 1 dalimi, atsisakyti palikimo galima tik besąlygiškai, nenurodant kieno naudai atsisakoma.

Vakarų Europos šalyse pareiškimas apie atsisakymą nuo palikimo paduodamas teismui. Prancūzijoje toks pareiškimas turi būti pateikiamas atitinkamo teismo civilinių aktų registratoriui ir užregistruojamas atitinkamų dokumentų knygoje, tik tuomet jis turi galią prieš trečiuosius asmenis, ir kreditoriams patiems atsiranda teisė kreiptis į teismą dėl jų reikalavimų patenkinimo iš palikėjo turto.⁶⁶ Vokietijoje pareiškimas apie atsisakymą nuo palikimo turi būti pateiktas paveldėjimo reikalų teismui per šešias savaites nuo palikimo atsiradimo dienos. Pareiškimas gali būti pateiktas raštu, bet galima teisme posėdžio metu žodžiu išreikšti savo atsisakymą, kuris įtraukiamas į posėdžio protokolą.⁶⁷ Lietuvoje skirtingai nuo palikimo priėmimo instituto, kurį galima įgyvendinti trimis būdais, palikimo atsisakymas įmanomas tik vienu būdu, ir jame svarbiausias vaidmuo

⁶⁴ Jeigu įpėdinis atsisako palikimo, kreditoriai gali kreiptis į teismą per vienerius metus palikimui priimti ir savo reikalavimams patenkinti.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-98/2007, kat. 34.4.10; 34.5; 34.6; 78.2.1 (S).

⁶⁶ Cit. op. 27. p. 309-310.

⁶⁷ Cit. op. 50. p. 155.

tenka notarui. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.60 straipsnio 3 dalis nustato, kad įpėdinis atsisako palikimo paduodamas pareiškimą palikimo atsiradimo vietos notarui. Taigi galima teigi, kad įstatymas nustato konkrečią formą, kuria turi būti įformintas palikimo atsisakymo sandoris. Taip pat Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.51 straipsnio 2 dalis numato, kad įpėdinis, pradėjęs faktiškai valdyti turta, turi teisę atsisakyti palikimo, bet tą jis gali padaryti vienintele forma – paduodamas pareiškimą notarui. Tačiau kyla klausimas, ar tokiam sandoriui privaloma notarinė forma, o gal užtenka tik rašytinės formos pareiškimo, ar notaras turi patvirtinti vienašalį sandorį – pareiškimą apie atsisakymą nuo palikimo. Vienoje iš naujausių savo nutarčių, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad palikimo atsisakymas yra sandoris, tačiau jis gali būti sudarytas paprastu rašytiniu pareiškimu.⁶⁸ Palikimo atsisakymas kaip sandoris sudaromas vienasmeniu valios išreiškimu, o valia turi būti išreikšta laisvai, jos turinį sudaro asmens apsisprendimas atsisakyti įgyti nuosavybės teisę į palikimą. Teismas pateikia argumentus, kad Notariato įstatymo 28 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog notariniai veiksmai gali būti atliekami pas bet kurį notarą, išskyrus turto paveldėjimo atvejus. Pagal šią nuostatą turto paveldėjimas yra palikimo priėmimas ir priimto palikimo įforminimas. Įpėdinio atsisakymas nuo palikimo atliekamas ne notariu veiksniu, o įpėdinio vienašaliu sandoriu, kuriam įstatymo nenustatyta privaloma notarinė forma. Tokio pareiškimo pateikimas palikimo atsiradimo vietos notarui ir jo priėmimas į paveldėjimo bylą yra notaro, tvarkančio paveldėjimo bylą, veiksmas, bet ne notarinis veiksmas. Tai – organizacinis-tvarkomasis veiksmas, t.y. faktinio, o ne teisinio pobūdžio veiksmas.⁶⁹ Todėl teisėjų kolegija padarė išvadą, kad Notariato įstatymo 28 straipsnio 1 dalis nenustato privalomos notarinės formos pareiškimui apie atsisakymą nuo palikimo. Rašytinės formos pareiškimas turi būti pateiktas notarui, tvarkančiam paveldėjimo bylą, tačiau kolegijos nuomone, tai nereiškia, kad pareiškimą paduodantis įpėdinis asmeniškai turi atvykti pas notarą ir padaryti tokį pareiškimą (čia pat jį surašyti ir pasirašyti), asmuo taip pat gali pasinaudoti teise šį sandorį sudaryti per atstovą. O iškilus ginčui dėl palikimo atsisakymo sandorio galiojimo, jis gali būti panaikintas, jeigu nenustatyta laisvos asmens valios atsisakyti palikimą.⁷⁰ Jeigu sutiktume su išsakyta teismo pozicija, beveik garantuota situacija, kad tokie atsisakymai galėtų būtų ginčijami teisme. Notarų praktikoje neretai pasitaiko atvejų, kai įpėdiniai bando nuslėpti faktą apie kitus įpėdinius, arba pareiškia, kad kiti įpėdiniai pas notarą neatvyks, ir palikimo jiems nereikia. O notarui

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 05 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-47/2009, kat. 34.5; 21.1 (S).

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Cit. op. 68.

išsiuntus įpėdiniams pranešimą apie jų subjektinę teisę į palikimą, šie kreipiasi norėdami gauti jam priklausančią palikimo dalį. Notariškai tvirtindamas pareiškimą apie palikimo priėmimą notaras gali užtikrinti, kad tokį vienašalį sandorį sudaro subjektinę teisę į palikimą turintis asmuo, kadangi paprašo ne tik asmens dokumento, bet ir jo giminystės ryšį su palikėju įrodantį dokumentą. Įstatymiškai nustačius, kad palikimo atsisakymui užtenka tik rašytinės formos, atsirastų galimybė įpėdiniams, kurie jau kreipėsi dėl palikimo priėmimo, patiems surašyti tokį pareiškimą, ir pateikti jį notarui, pareiškiant, kad palikimo atsisakė kitas įpėdinis. Todėl notarinėje praktikoje pripažįstama, kad pareiškimas apie atsisakymą nuo palikimo gali būti patvirtintas bet kurio notaro (bet notarinė forma jam privaloma), ir perduotas konkrečiam notarui, vedančiam bylą po asmens mirties. Tokios pačios taisyklės įtvirtintos ir Estijos paveldėjimo įstatyme.⁷¹ Tačiau atsižvelgiant tiek į teismų, tiek į notarinę praktiką, vieningai sutariama, kad šis sandoris negalėtų būti išreikštas konkludentiniais veiksmais, o juo labiau tylėjimu. Pagal Lietuvos Respublikos teisę tylėjimas gali būti laikomas kaip palikimo nepriėmimo išraiška, kuri sukelia skirtingas pasekmes nei atsisakymas nuo palikimo. Skirtingai nuo Lietuvos įstatymų, Kanados provincijos Kvebeko civilinis kodeksas pripažįsta, kad tylėjimas tam tikru atveju pripažįstamas palikimo atsisakymu, pavyzdžiui, jeigu įpėdinis apie teisę paveldėti nežino, teismas nustato specialų terminą, per kurį įpėdinis turi apsispręsti – jeigu per šį terminą įpėdinis savo valios neišreiškia, pripažįstama, kad palikimo jis atsisakė. Prancūzijoje taip pat pripažįstama, kad jokių veiksmų neatlikimas per trisdešimt metų nuo palikimo atsiradimo dienos, reiškia, kad įpėdinio tylėjimas yra atsisakymas nuo palikimo.⁷² Latvijoje taip pat galioja prezumpcija, kad įpėdinis priėmė palikimą, jeigu gavęs teismo kvietimą atvykti ir išreikšti savo valią dėl palikimo per teismo nustatytą terminą į teismą neatvyko.⁷³

Kaip jau buvo minėta, svarbiausias vaidmuo tvirtinant palikimo atsisakymo sandorį tenka notarui. Remiantis Notariato įstatymo 30 straipsniu, notarai privalo išaiškinti atliekamų notarinių veiksmų prasmę ir pasekmes asmenims, norintiems juos atlikti. Šiuo atveju notaras privalo išaiškinti, kad pagal dabar Lietuvoje galiojančius įstatymus, palikimo atsisakęs įpėdinis vėliau savo valios jau negali pakeisti ir savo atsisakymą atšaukti. A. Vileita nurodo, kad įpėdinis, atsisakęs palikimo, negali jo atšaukti paduodamas notarui dėl to pareiškimą. Šio autoriaus nuomone atsisakymas ar priėmimas yra galutiniai. Juos galima nuginkčyti tik teismo tvarka pagal Lietuvos Respublikos

⁷¹ Bet kuris notaras gali patvirtinti atsisakymą nuo palikimo. O patvirtinęs tokį sandorį, persiunčia notarui, kuris tvarko paveldėjimo bylą.

⁷² Cit. op. 27. p. 310.

⁷³ Cit. op. 10.

civilinio kodekso 1.91 straipsnį, jeigu palikimas buvo priimtas ar jo atsisakyta ne laisva valia. Pripažįstant, kad palikimo priėmimas ar atsisakymas jį priimti yra įpėdinio laisva valia pareiškiamą teisę, konstatuojama, kad negalimas įpėdinio įpareigojimas priimti palikimą. Tačiau nustačius, kad įpėdinis neteisėtai, piktnaudžiaudamas savo teise atsisakyti palikimo, atsisako palikimo ir taip pažeidžia kitų asmenų teises ir interesus, pavyzdžiui kreditoriaus, pažeistos asmens teisės turi būti ginamos ir kreditoriaus reikalavimas turi būti tenkinamas iš to turto, kurio neteisėtai ir pažeidžiant kitų asmenų interesus buvo atsisakyta, ir toks sandoris pripažįstamas negaliojančiu nuo jo sudarymo.⁷⁴ Rusijos ir Vokietijos civiliniai kodeksai numato identišką palikimo atsisakymo taisyklę kaip ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, kurios draudžia atšaukti palikimo priėmimo sandorį. Rusijos Federacijos Civilinio kodekso 1157 straipsnio 3 dalis įtvirtinta imperatyvi norma, numatanti, kad palikimo atsisakymas negali būti vėliaus pakeistas arba atšauktas. Vadovaujantis Vokietijos teisės aktais, palikimo atsisakymas (kaip ir palikimo priėmimas) yra neatšaukiamas, išskyrus esant pagrindui jį pripažinti negaliojančiu. Visiškai priešingą poziciją įtvirtina Prancūzijos Civilinio kodekso 807 straipsnio 1 dalis, kuri numato, kad kol nėra pasibaigęs palikimo atsisakiusio įpėdinio teisės priimti palikimą senaties terminas⁷⁵, jis gali savo atsisakymą atšaukti ir palikimą priimti, jeigu palikimo dar nėra priėmęs kitas įpėdinis, arba jeigu turtas nėra perduotas valdyti valstybei.

Palikimo atsisakymas kartais tapatinamas su palikimo nepriėmimu, tačiau tai visiškai skirtingi institutai, sukeliantys nevienodas pasekmes. Kaip jau buvo minėta, palikimo atsisakymas atima iš įpėdinio galimybę vėliau pasinaudoti savo subjektine teise į palikimą. Įstatyme numatyta, kad įpėdinis palikimą privalo priimti arba jo atsisakyti per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos. Kokios pasekmės kyla, kai įpėdinis per tris mėnesius neįgyvendina subjektinės paveldėjimo teisės? Remiantis dabartiniu reglamentavimu, galima daryti išvadą, kad pasibaigus trijų mėnesių terminui, subjektinė paveldėjimo teisė neišnyksta, priešingu atveju, nebūtų įmanoma paaiškinti situacijos, kai terminą praleidusiam įpėdiniui pripažįstama teisė paveldėti kreipiantis į teismą dėl praleisto termino pratęsimo, arba net ir nesikreipiant į teismą, kai su palikimo priėmimu sutinka visi kiti palikimą priėmę įpėdiniai (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.57 straipsnio 2 dalį). Palikimo nepriėmę įpėdiniai, dėl svarbių priežasčių praleidę terminą savo teisei į palikimą įgyvendinti, visada turi galimybę kreiptis į teismą, dėl termino palikimui priimti pratęsimo. Tokias bylas įgaliotas spręsti tik teismas. Įstatymas nurodo,

⁷⁴ Cit. op. 54.

⁷⁵ Senaties terminas palikimui priimti yra trisdešimt metų.

kad terminas teismo gali būti pratęstas, jeigu pripažįstama, kad buvo praleistas dėl svarbių priežasčių. Ką reiškia „svarbios priežastys“, paliekama nuspręsti teismo kompetencijai. Svarbu pabrėžti, kad kiekvienu atveju teismas sprendžia, ar termino praleidimo priežastis buvo svarbi. Nėra suformuluoto vieningo sąrašo, kokios priežastys laikomos svarbiomis. Nors teismų praktikos analizė rodo, kad šiais atvejais terminas beveik visuomet atnaujinamas vadovaujantis ne tiek „svarbiomis priežastimis“, kiek teisingumo ir protingumo principais.

Kaip jau buvo minėta, kreiptis į teismą dėl termino pratęsimo nereikia, jei laiku palikimą priėmę įpėdiniai sutinka, kad palikimą priimtų ir palikimo laiku nepriėmęs įpėdinis. Kreipimasis į teismą dėl termino pratęsimo aktualus tik tuomet, kai laiku palikimą priėmę įpėdiniai tam prieštarauja arba palikimo niekas nėra priėmęs. Šiuo atveju reikšmę įgyja termino praleidimo priežastys, kurių buvimą ir svarbą reikia iširti. Dėl to labai svarbus tampa teismo vaidmuo, nes tik teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių šalių reikalavimus.⁷⁶ Jeigu notarui būtų pavesta spręsti termino pratęsimo ar nepratęsimo klausimus, įstatymiškai nustačius „svarbių priežasčių“ sąrašą, beveik garantuota situacija, kad tokie notaro sprendimai būtų skundžiami teismui ir notaras būtų priverstas bylinėtis teisme. Įvertinus šias aplinkybes, galima daryti išvadą, kad tik teismas gali objektyviai ir teisingai nuspręsti, ar įpėdiniui gali būti pratęstas terminas palikimui priimti, kadangi neįmanoma įvardinti visų aplinkybių, kurios gali būti pripažintos svarbiomis, dėl kiekvienos paveldėjimo bylos individualumo.⁷⁷ Be to, nustačius rekomendacinį sąrašą aplinkybių, kurios būtų laikomos svarbiomis, ir notarui suteikus kompetenciją spręsti tokius klausimus, kyla klausimas, ar notaras galėtų būti nešališkas ir leisti priimti palikimą terminą praleidusiam įpėdiniui tuo atveju, kai kitam įpėdiniui jau išduotas paveldėjimo teisės liudijimas. Kadangi visiškai neaišku, kaip tokiu atveju turi elgtis notaras, koks jo vaidmuo šiuose tarp įpėdinių susiklostančiuose santykiuose. Savo paties išduoto dokumento, patvirtinančio nuosavybės teisę į palikimą, *ex officio* notaras panaikinti negali, be to, paveldėjimo teisės liudijimas jau gali būti įregistruotas viešame registre. Pakeisti duomenis paveldėjimo teisės liudijime, traktuojant tai kaip klaidos ištaisymą, negalima, kadangi pagal tuo laiku egzistavusias aplinkybes, išduotas dokumentas yra teisingas. Paveldėjimo teisės liudijimas negali būti paties notaro panaikinamas ar pakeičiamas kitu, jį iš dalies ar visiškai negaliojančiu gali pripažinti tik teismas pagal įpėdinių ar prokuroro ieškinį. Remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.57 straipsnio 2 dalimi, įpėdiniui

⁷⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 177 str., patvirtinto 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX-743. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340 (su pakeitimais ir papildymais).

⁷⁷ Cit. op.28.

perduodamas tik tas turtas, kuris išliko natūra, taip pat lėšos, gautos realizavus jam priklausančią palikimo dalį. Jeigu paveldėję įpėdiniai sutinka „atiduoti“ dalį jiems priklausančio nekilnojamojo turto, tarp paveldėjusių įpėdinių ir įpėdinio, praleidusio terminą palikimui priimti, atsiranda prievoliniai teisiniai santykiai, kadangi toks turto „perleidimas“ galimas tik pirkimo-pardavimo ar dovanojimo sutarčių pagrindu. Šiuo atveju notaras veikia jau ne kaip paveldėjimo proceso subjektas, bet kaip valstybės įgaliotas asmuo, kuriam valstybės deleguota funkcija - tvirtinti daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą perleidimo sandorius, žinoma, jeigu perleidžiamas nekilnojamasis turtas.

Rusijoje ši problema išspręsta paprasčiau, įpėdinių sutikimas, kad palikimą priimtų ir terminą praleidęs įpėdinis, yra pagrindas anuliuoti notaro išduotą dokumentą, netgi ir tuo atveju, jei paveldėjimą sudarė nekilnojamasis turtas, ir paveldėjimo teisės liudijimas jau užregistruotas viešame registre. Notaro patvirtintas nutarimas apie anksčiau išduoto paveldėjimo teisės liudijimo negaliojimą, ir naujas paveldėjimo teisės liudijimas, kuriame įvardintas ir terminą praleidęs įpėdinis, yra pagrindas iš naujo užregistruoti nuosavybės teises. Notaras Rusijoje turi platesnes galias – jis gali panaikinti savo išduotą dokumentą, priimdamas nutarimą ir jį paskelbdamas.⁷⁸

2.2 Teismo ir notaro vaidmuo teisės į privalomąją palikimo dalį nustatyme

Palikėjas gali savo nuožiūra priimti sprendimą dėl palikimą sudarančio turto, palikdamas jį bet kuriems civilinės teisės subjektams, paskirstydamas jį dalimis, susiedamas paveldėjimo teisę su kokios nors prievolės įvykdymu arba apksritai nepriimti jokio sprendimo palikimo klausimu. Testamento laisvė yra laisvės disponuoti nuosavybe išraiška paveldėjimo teisėje, kuria remdamasis palikėjas, sudarydamas testamentą, gali būti užtikrintas, kad po mirties jo sukauptas turtas bus paveldėtas pagal jo valią. Šio principo veikimas gali būti ribojamas tik įstatyme nustatytais atvejais. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.20 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kuri leidžia užtikrinti nuo palikimo nušalintų įpėdinių interesus. Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas teisę į privalomąją dalį, atitinkama apimtimi apribojo testamentu laisvės principo veikimą. Tokio ribojimo įtvirtinimo būtinybę lemia kitas paveldėjimo teisės principas – privalomųjų įpėdinių teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo principas. Jo esmė – Europos

⁷⁸ ЗАЙЦЕВА Т.И. Судебная практика по наследственным делам. Волтер Клувер. Москва, 2007. р. 222.

teisės kultūroje susiformavusi nuostata, kad palikėjui piktnaudžiavus testamentu laisve ir artimiausius šeimos narius, kuriems būtina parama, be adekvačios priežasties nušalinus nuo palikimo, valstybė turi įsikišti į paveldėjimo santykius ir apginti tokius šeimos narius, suteikiant jiems teisę į privalomąją palikimo dalį. Teisės į privalomąją palikimo dalį suteikimas artimiausiems šeimos nariams remiasi šeimos narių solidarumo samprata, kuri šeimos narį įpareigoja ne tik naudotis teisėmis, bet ir prisiimti pareigas, šiuo atveju – rūpintis savo šeimos narių gerove. Taigi, ribodamas testamentu laisvę, įstatymų leidėjas gina viešąjį interesą ir, derindamas nurodytus principus bei užtikrindamas palikėjo ir jo šeimos narių bei visuomenės interesų pusiausvyrą, stiprina šeimos vienybės ir šeimos narių tarpusavio atsakomybės ir suvokimą visuomenėje.⁷⁹

1964 m. civiliniame kodekse teisė į privalomąją palikimo dalį buvo tiesiogiai siejama su asmens nedarbingumu, taip pat teisę į privalomąją palikimo dalį turėjo palikėjo išlaikytiniai, kuriais galėjo būti net asmenys nesusiję su palikėju giminystės ar santuokos ryšiais, ir įstatymo numatyta dalis buvo dvi trečiosios tos dalies, kurie kiekvienam tektų paveldint pagal įstatymą. Dabar galiojantis Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato, kad privalomoji dalis gali sudaryti tik vieną antrąją tos dalies, kuri tektų paveldint pagal įstatymą. Šioje normoje nurodytų asmenų teisė į privalomąją dalį siejama su išlaikymo reikalingumu. Svarbu pabrėžti, kad išlaikymo reikalingumo faktas turi egzistuoti palikėjo mirties dieną, kadangi prieš tai buvęs ar vėliau atsiradęs išlaikymo reikalingumas nesuteikia teisės į privalomąją palikimo dalį. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nepasakyta, ką reiškia sąvoka išlaikymo reikalingumas, ir kas tokį faktą nustato. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso penktos knygos komentaro autoriaus A. Vileitos nuomone, išlaikymo reikalingumą nustato notaras arba teismas, tačiau atsižvelgiant į notarų praktiką taikant šį institutą, galima teigti, kad notarai nustatydami tokį faktą susiduria su nemažai problemų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra pasakęs, kad privalomosios palikimo dalies paskirtis yra tikslinė – apsaugoti, įpėdinio, kuriam reikalingas išlaikymas, turtinius interesus.⁸⁰ Tam tikrais atvejais (asmuo yra nepilnametis, sulaukęs senatvės pensijos amžiaus, neįgalus, asmeniui įsiteisėjusiu teismo sprendimu iš palikėjo buvo priteistas išlaikymas) išlaikymo reikalingumas yra preziumuojamas.⁸¹ Remiantis šia

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-596/2008, kat. 34.4.3. (S); GAIVENIS V.; ir VALIULIS A. *Turto paveldėjimas: klausimai ir atsakymai*. Vilnius, 2002, p. 50-52.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-35/2005, kat. 34.4.3. (S).

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 1 d. konsultacija A3-58. *Teismų praktika*, 2002, Nr. 17; Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas,

nuostata, notaras tokiems asmenims, t.y. nepilnamečiams, nedarbingiems dėl savo amžiaus ar neįgaliems, turėtų išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį net ir netirdamas, ar iš tikrųjų jiems yra reikalingas išlaikymas, o tik turėdamas duomenų apie asmenų nepilnametystę, nedarbingumą ar neįgalumą palikėjo mirties momentu. Tačiau formaliųjų subjektiškumo kriterijų konstatavimas ne visada yra pagrindas išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją dalį.⁸² Teisė į privalomąją dalį įstatyme siejama ne su viena ar keliomis iš minėtų aplinkybių (amžiumi, sveikatos būkle, darbingumu ar pajamomis), todėl net jų konstatavimas nesuteikia pagrindo daryti išvados, kad tokiam asmeniui reikalingas išlaikymas. Išlaikymo reikalingumui konstatuoti lemiamos reikšmės neturi kompetentingų institucijų nustatytas ar nenustatytas darbingumo lygis, invalidumo grupė, bet būtina leistinomis įrodinėjimo priemonėmis įrodyti objektyviai sumažėjusias asmens galimybes įsidarbinti, kitais būdais gauti pajamų ir kitas faktines aplinkybes, iš kurių visumos galima padaryti išvadą, kad palikėjo mirties dieną asmuo neturėjo pakankamai pajamų būtinoms gyvenimo reikmėms ir objektyvios galimybės tokių pajamų gauti, nepretenduojant į palikimo dalį.⁸³ Taigi klausimas dėl išlaikymo reikalingumo spręstinas teismui įvertinus visas palikimo atsiradimo dieną atitinkamo asmens gautas pajamas, galimybes jų gauti, turėtą turtą ir turtines teises, taip pat, tokio asmens konkrečius poreikius, sudarančius būtinų gyvenimo reikmių visumą. Sunki materialinė padėtis, atsiradusi dėl paties asmens neveikimo, neįgyvendinant savo subjektinių teisių (teisės į valstybės paramą, skolos grąžinimą ir kitų turtinių teisių), neturi būti vertinama kaip pagrindas išlaikymo reikalingumui konstatuoti, jei palikimo atsiradimo metu tokią teisę pareiškėjas galėjo įgyvendinti, tačiau neįgyvendino dėl priežasčių, kurios nepripažintinos svarbiomis. Pagrindinis akcentas nukreipiamas į gebėjimą patenkinti savo materialinį apsirūpinimą, o ne į formalias aplinkybes – senatvę, pensinį amžių ar invalidumą. Be to, paveldėjimo teisės normose nenustatyti išlaikymo reikalingumo kriterijai, todėl aiškinant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.20 straipsnį, Aukščiausiojo Teismo nuomone, būtina atsižvelgti į kitas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas, nustatančias išlaikymo reikalingumo šeimos nariams kriterijus (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.72 straipsnio 1, 2, 5, 6 dalys, 3.192, 3.205 straipsniai).⁸⁴ Tačiau ir šių kriterijų sąrašas nėra baigtinis – teismai kiekvienoje byloje turi individualiai įvertinti nustatytas aplinkybes ir jų reikšmę. Atsižvelgiant į teismų

reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga, patvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr. 56.

⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-377/200, kat. 34.4.3 (S).

⁸³ Cit. op. 66.

⁸⁴ Ibid.

suformuotus kriterijus, ir nesant įstatymo nustatyto sąrašo aplinkybių, kuriomis būtų galima vadovautis sprendžiant dėl išlaikymo reikalingumo, kyla klausimas, kokiais principais vadovautis notarui, kaip tinkamai ištirti visas aplinkybes. Preziumuodamas išlaikymo reikalingumą, notaras visada susiduria su rizika, kad kiti įpėdiniai gali ginčyti paveldėjimo teisės liudijimo į privalomąją palikimo dalį išdavimą. O teismas nustatęs faktą, kad išlaikymas nustatytas nepagrįstai, gali notaro išduotą paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją dalį pripažinti negaliojančiu. Išlaikymo reikalingumo faktas yra vertinamoji aplinkybė, o notaras neturi tiek „instrumentų“, kaip teismas, kad galėtų visapusiškai ištirti įrodymus, surinkti dokumentus ir kitus duomenis, be to, sprenddamas ar reikalingas išlaikymas, ar ne, notaras gali būti testamentinio įpėdinio apkaltintas bylos suinteresuotumu. Tačiau atsižvelgiant į notarinę praktiką, paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį notarai paprastai išduoda ir be teismo sprendimo dėl išlaikymo reikalingumo fakto nustatymo, kai testamentinis įpėdinis su tuo sutinka ir yra aplinkybės, kurios, remiantis Aukščiausiojo Teismo konsultacija, leidžia preziumuoti išlaikymo reikalingumą. Pasiteirauti testamentinio įpėdinio nuomonės dėl privalomosios palikimo dalies išdavimo notarus įpareigoja ir Notariato įstatymo 1 straipsnis, kuris nurodo, kad notariatas yra visuma notarų, kuriems pagal šį įstatymą suteikiama teisė juridiskai įtvirtinti neginčijamas fizinių ir juridinių asmenų subjektines teises ir juridinius faktus, užtikrinti šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugą. O testamentiniam įpėdiniui nesutinkant, šalys šį klausimą sprendžia teisme. Siekiant, kad paveldėjimo teisinių santykių administravimas būtų visiškai perduotas notarui, kai tarp įpėdinių nekyla ginčas, būtina įstatymiškai nustatyti kriterijus, kuriais vadovaujantis notaras galėtų nustatyti išlaikymo reikalingumo faktą. Nors Aukščiausiojo Teismo konsultacija numato keletą faktų, pagal kuriuos galima preziumuoti išlaikymo reikalingumą, notarai savo darbe neprivalo vadovautis šia konsultacija, kadangi ji yra rekomendacinio pobūdžio, be to, vėlesnė teismų praktika pateikia kitokį išaiškinimą, pavyzdžiui, kad vien pensinis amžius nebūtinai yra pagrindas išlaikymo reikalingumui konstatuoti, ir būtina leistinomis įrodinėjimo priemonėmis įrodyti, kad palikėjo mirties dieną asmuo neturėjo pakankamai pajamų būtinoms gyvenimo reikmėms ir objektyvios galimybės tokių pajamų gauti, nepretenduojant į palikimo dalį.⁸⁵ Šiame paveldėjimo teisinių santykių institute nėra išskirtos teismo ir notaro funkcijos, todėl nustatant teisę į privalomąją palikimo dalį vienais atvejais svarbus notaro vaidmuo – tuo atveju, jei kiti įpėdiniai privalomajai palikimo daliai neprieštarauja. O kilus ginčui tarp įpėdinių, arba notarui atsisakius išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį – svarbus tampa teismo vaidmuo.

⁸⁵ Cit. op. 66.

Atsižvelgiant į teismų praktiką, galima teigti, kad dažniausiai teismas nustatinėja išlaikymo reikalingumo faktą, kai notaras atsisako išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją dalį, ir dėl to teismui skundžiamas notaro atsisakymas atlikti notarinį veiksma. O notaras kaip valstybės įgaliotas asmuo turi tvirtinti tik neginčijamus faktus. Taigi neturėdamas įstatymo ar poįstatyminio teisės akto, kuriuo galėtų vadovautis administruodamas šį institutą, išskyrus minėta Aukščiausiojo Teismo konsultacija, notaras vadovaujasi savo praktika ir teisine sąmone, todėl atsisako išduoti teisę į privalomąją dalį patvirtinantį dokumentą, jei nėra įsitikinęs išlaikymo reikalingumu. Įstatymiškai įtvirtinus, kad teisę į privalomąją palikimo dalį nustato notaras atsižvelgdamas į tam tikrus faktus, aplinkybes, dokumentus, kuriuos asmuo privalo notarui pateikti, notaras be teismo pagalbos galėtų administruoti šį paveldėjimo institutą, žinoma, jeigu turėtų taisykles ar rekomendacijas, kuriomis galėtų vadovautis nustatant išlaikymo reikalingumo faktą. Tačiau iškilus ginčui tarp įpėdinių ir privalomosios palikimo dalies gavėjo, visais atvejais ginčą spręstų teismas.

Kadangi asmenys, turintys teisę į privalomąją palikimo dalį, laikomi palikėjo įstatyminiais įpėdiniais, palikimo privalomosios palikimo dalies priėmimui ir atsisakymui taikytina bendra palikimui priimti ir jo atsisakyti nustatyta tvarka. Privalomąją palikimo dalį turėtų būti galima priimti ir pradėdant turtą faktiškai valdyti. Tačiau, atsižvelgiant į alimentarinį privalomosios palikimo dalies pobūdį, nepriklausomai nuo palikimo priėmimo būdo šios kategorijos įpėdiniai palikėjo kreditoriams turėtų atsakyti tik paveldėto turto verte.

2.4. Dokumentų, patvirtinančių paveldėjimo teisę, išdavimas ir palikimo pasidalinimas

Nuosavybės teisė į paveldėtą turtą įgyjama palikimo priėmimu ir priklauso įpėdiniui nuo palikimo atsiradimo momento nepriklausomai nuo to, ar įpėdinis yra gavęs paveldėjimo teisės liudijimą. Tam, kad teisės į paveldėtą turtą galėtų įgyvendinti visa apimtimi (įregistruoti teisės į privalomai registruotiną turtą, sudaryti jo perleidimo sandorius ir pan.), įpėdinis gali prašyti notaro išduoti dokumentą, kuris patvirtina jo teisių į palikimą įgijimą – paveldėjimo teisės liudijimą. Paveldėjimo teisės liudijimas savo teisine reikšme yra tik įpėdinio turimas teisės įforminantis dokumentas, todėl jo išdavimas nekeičia nei teisių į paveldėtą turtą atsiradimo momento, nei šių teisių apimties. Įstatyme nustatyta, kad bendra tvarka paveldėjimo teisės liudijimas negali būti išduotas anksčiau negu suėjus trims mėnesiams nuo palikimo atsiradimo dienos, tačiau nenustatyta terminų,

per kuriuos palikimą priėmęs įpėdinis gali prašyti išduoti paveldėjimo teisės liudijimą, t.y. šios teisės įgyvendinimas laiko atžvilgiu yra neribojamas. Taigi Lietuvos Respublikos įstatymai įtvirtina notaro vaidmenį paveldėjimo teisinių santykių užbaigime, kaip vienintelio subjekto, galinčio išduoti paveldėjimo teisę patvirtinantį dokumentą. Lotyniškojo notariato sąjungos šalių ekspertai, notarą dažnai vadinantys prevenciniu teisėju, teigiamai vertina mūsų šalyje esančią nesudėtingą, aiškia ir patogią paveldėjimo teisės liudijimų išdavimo tvarką. Nesant įpėdinių ginčo, notarinė paveldėjimo teisės liudijimų išdavimo tvarka yra logiška ir suprantama. Nors, pavyzdžiui, Vokietijoje ir Austrijoje, šį dokumentą paprastai išduoda teismas, net ir nesant įpėdinių ginčo.⁸⁶

Vokietijoje teismas, o tiksliau – teismo tarnautojai, įpėdiniam išduoda liudijimą (vok. *Erbscheins*), kuriame įvardijami įpėdiniai, jų dalys palikime ir teisių į palikimą apribojimai (pavyzdžiui, testamentu vykdytas). Paveldėjimo teisės liudijimas išduodamas įpėdinio, o jei jų keletas – visų įpėdinių bendru prašymu, jei teismas, ištyręs visas faktines ir teisines aplinkybes, pripažįsta, kad teisė paveldėti egzistuoja. Preziumuojama, jog įpėdiniu yra asmuo, nurodytas paveldėjimo teisės liudijime. Paveldėjimo teisės liudijimas yra savarankiškas dokumentas, turintis teismo sprendimo galią. Liudijimas laikomas viešo pasitikėjimo dokumentu, suteikiančiu teisinę apsaugą sąžiningiems tretiesiems asmenims, įgyjantiems paveldėtą turtą. Paaiškėjus, kad teismo išduotas paveldėjimo teisės liudijimas yra neteisingas, teismas jį tiesiog atšaukia ir išduoda naują paveldėjimo teisę patvirtinantį dokumentą. Atšauktas paveldėjimo teisės liudijimas turi būti gražintas teismui, jo negavęs teismas viešai paskelbia jį negaliojančiu.⁸⁷

Gauti paveldėjimo teisės liudijimą nėra įpėdinio pareiga – tai jo teisė, todėl, kaip jau buvo minėta, įstatyme nėra nustatytas terminas paveldėjimo teisės liudijimui išduoti. Įpėdinis, priėmęs palikimą (t.y. nepraleidęs termino jam priimti), bet kada, nesvarbu, kiek laiko praėjo nuo palikimo priėmimo gali kreiptis į notarą su prašymu išduoti paveldėjimo teisės liudijimą. Paprastai prašymas išduoti paveldėjimo teisės liudijimą yra įvardijamas pareiškime apie palikimo priėmimą, kai palikimas priimamas per notarą, ir atskiru dokumentu neiforminamas. Priėmus palikimą faktiniu valdymu ar per apyrašą, visais atvejais notarui paduodamas raštiškas prašymas išduoti paveldėjimo teisės liudijimą. Šio prašymo pagrindu atsiranda notaro pareiga išduoti paveldėjimo teisės liudijimą, tačiau tik suėjus trims mėnesiams nuo palikimo atsiradimo dienos ir kai notarui pateikti visi

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-240/2008, kat. 34.5; 128.2 (S); GAIVENIS V., VALIULIS A. *Turto paveldėjimas: klausimai ir atsakymai*. Vilnius, 2002. p.64.

⁸⁷ Cit. op. 40. p. 153.

reikalingi dokumentai. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato galimybę asmenims gauti paveldėjimo teisės liudijimą ir nesuėjus trims mėnesiams, kai notaras turi duomenų, kad visi įpėdiniai jau kreipėsi, ir daugiau įpėdinių nėra. Tačiau, tai jau notaro teisė, ir tokie jo veiksmai - atsisakymas išduoti paveldėjimo teisės liudijimą nesuėjus trims mėnesiams nuo palikimo atsiradimo – negali būti skundžiami.

Notarinių liudijimų formas nustatantis poįstatyminis teisės aktas⁸⁸ numato paveldėjimo teisės pagal įstatymą liudijimo, paveldėjimo teisės pagal testamentą liudijimo ir palikimo perėjimo valstybei liudijimo išdavimą. Paveldėjimo teisės liudijime nurodomas palikėjas, paveldėjimo pagrindas, paveldėtojas, jam priklausanti palikimo dalis, nurodomas ir aprašomas paveldėtas turtas. Būtina paminėti, kad notaras pergyvenusiam sutuoktiniui išduoda nuosavybės teisės liudijimą į pusę turto, kuris buvo įgytas mirusiojo ir jo sutuoktinio santuokos metu. Ši dalis nėra paveldima, notaras tik patvirtina, kad ši dalis yra pergyvenusio sutuoktinio nuosavybė, todėl paveldėjimo teisės liudijime tiek pagal įstatymą, tiek pagal testamentą, pažymima apie nuosavybės teisės liudijimo išdavimą pergyvenusiam sutuoktiniui, jeigu toks liudijimas buvo išduotas.

Kaip jau buvo minėta, tik gavęs paveldėjimo teisės liudijimą ir jį įregistravęs viešame registre, įpėdinis gali jį panaudoti prieš trečiuosius asmenis. Doktrinoje pripažįstama, kad teisės į palikimą atsiradimą lemia ne paveldėjimo teisės liudijimo išdavimas, bet palikimo priėmimas. Tokios pozicijos laikosi ir teismų praktika, pripažįstanti, kad kai palikimą priėmęs įpėdinis nėra išsiėmęs paveldėjimo teisės liudijimo ir nėra įregistravęs paveldėto nekilnojamojo turto Nekilnojamojo turto registre, jis turi teisę paveldėtą turtą valdyti ir juo naudotis, tačiau ribojama jo teisė šiuo turtu disponuoti, t.y. visa apimtimi įgyvendinti įstatyme (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.37 straipsnyje) įtvirtintas savininko teises. Tokia išvada darytina remiantis Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registro įstatymo 4, 20 straipsniais.⁸⁹ Taigi tik paveldėjimo teisės liudijimo išdavimas suteikia teisę įpėdiniui visa apimtimi disponuoti paveldėtu turtu. Kalbama net ir apie tuos atvejus, kai palikimą priėmęs įpėdinis savo paveldėtas teises parduoda ar padovanoja kitam asmeniui. Paveldėjimo teisių pirkimo-pardavimo ar dovanojimo sutarties objektas yra paveldėjimo teisės į įpėdiniui-pardavėjui priklausančią dalį. Įpėdinis ne visada žino visą palikimo sudėtį, todėl tokiose sutartyse palikimo sudėtis nenurodoma. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.426 straipsnio 1 dalį pirkėjas, nusipirkęs paveldėjimo teises, įgyja įpėdinio teisinį statusą.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. kovo 15 d. įsakymas Nr. 1R-64 „Dėl notarinio registro, tvirtinamųjų įrašų ir notarinių liudijimų formų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 43-1418, Nr. 116-4341 (su pakeitimais ir papildymais).

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-576/2006, kat. 30.9.1; 34.1; 34.6 (S).

Kadangi paveldėjimas yra galimas tik pagal įstatymą ar testamentą, pirkėjas įgyja įpėdinio pagal įstatymą ar testamentą statusą. Taigi vien paveldėjimo teisių pirkimo-pardavimo ar dovanojimo sutarties kaip pagrindo nuosavybės teisių įregistravimui nepakanka. Pirkėjas kreipiasi į notarą, kuris veda paveldėjimo bylą, ir pateikia notariškai patvirtintą sutartį, o tokios sutarties pagrindu notaras išduoda paveldėjimo teisės liudijimą pagal įstatymą, kurio pagrindu pirkėjas užregistruoja savo nuosavybę viešame registre. Išdavęs paveldėjimo teisės liudijimą, notaras užbaigia paveldėjimo bylą.⁹⁰

Paaiškėjus, kad palikėjui priklauso daugiau turto, įpėdiniam gali būti išduotas papildomas paveldėjimo teisės liudijimas. Palikimo priėmimas yra universalus, kaip ir jo atsisakymas. Todėl papildomas paveldėjimo teisės liudijimas gali būti išduotas įpėdiniui bet kada pateikus dokumentus, kad turtas, į kurį paveldėjimo teisės liudijimas dar neišduotas, priklauso palikėjui. Antrą kartą sudaryti palikimo priėmimo sandorį nereikia, nes palikimas jau yra priimtas. Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.1 straipsnio 2 dalį paveldėjimo dalykas yra ne tik paliekamas turtas, bet ir palikėjo vardu įgytos teisės. Viena iš tokių turtinių teisių – palikėjo įgyta teisė atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamą daiktą. Notaras, turėdamas informacijos, kad mirusysis turėjo teisę į nuosavybės teisių atkūrimą pagal 1997 m. liepos 01 d. Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymą, ir gavęs atitinkamą raštą iš Žemėtvarkos skyriaus, paveldėjimo teisės liudijime nurodo, kad įpėdinis, taip pat paveldi teisę atkurti nuosavybės teisę į atitinkamą turtą. Teisė atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą yra turtinė teisė, todėl mirus šios teisės turėtojui ji tampa palikimo dalimi ir paveldima bendra tvarka.⁹¹ Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu piliečiai, nustatytu laiku padavę prašymus atkurti nuosavybės teises, yra mirę, nuosavybės teisės atkuriamos mirusiojo vardu ir perduodamos įpėdiniui, jeigu šis yra Lietuvos Respublikos pilietis.⁹² Retai pasitaiko atveju, kai įpėdiniam pradėjus paveldėjimo procesą, nuosavybė jau būna atkurta palikėjo vardu. Dažniausiai įpėdiniai patys dalyvauja teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo procese – derina projektus, žemės sklypų ribas, planus, pateikia trūkstamus dokumentus, ir tik paskui apskrities viršininkas priima sprendimą atkurti nuosavybės teises mirusiojo asmens vardu. Gaunasi paradoksali situacija, kai miręs asmuo tampa

⁹⁰ MASILIŪNIENĖ, Nijolė. Paveldėjimo teisių perleidimo sutartys. *Notariatas*, 2007, Nr. 1, p. 22; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-609/2008, kat. 45.12; 34.1; 34.7 (S); GARMUS, A., GAIVENIS, V, *et al.* Verslo ir komercinė teisė. Teisės institutas, 2006, Nr. 4, p. 150.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-498/2008, kat. 34.6; 128.12 (S).

⁹² *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 65-1558 (su pakeitimais ir papildymais).

civilinių teisinių santykių subjektu, nors jo civilinis teisingumas ir veiksnumas baigiasi jo mirties dieną. Pripažįstant, kad turtinė teisė gali būti paveldima, notarus išdavus paveldėjimo teisės liudijimą ir nurodžius, kad įpėdiniai paveldi turtinę teisę – atkurti nuosavybės teises į palikėjui priklausiusį nekilnojamąjį turtą - tokio dokumento pagrindu, sprendimas turėtų būti priimamas ir nuosavybė atkuriamą paveldėjusių įpėdinių vardu. Ir gavę apskrities viršininko sprendimą, įpėdiniai iš karto galėtų registruoti nuosavybės teises Nekilnojamojo turto registre. Tokiu atveju notaras galėtų užbaigti paveldėjimo bylą ir įpėdinams nereikėtų papildomai kreiptis į notarą. Kadangi pagal dabar galiojančius įstatymus nuosavybė atkuriamą mirusiojo vardu, todėl įpėdinams pakartotinai reikia kreiptis į notarą, ir gauti dar vieną paveldėjimo teisės liudijimą, kad nuosavybė galėtų būti užregistruota įpėdinių vardu. Problemų nekyla, jei notaras savo patvirtintų dokumentų nebūna atidavęs saugoti į archyvą. Tačiau paprastai nuosavybės teisių atkūrimas užtrunka metus ar net keletą, ir kartais pasitaiko atvejų, kai notaras norėdamas atnaujinti bylą ir išduoti papildomą paveldėjimo teisės liudijimą, turi gauti paveldėjimo bylą iš archyvo. Šiuo atveju ne tik notaras apkraunamas papildomu darbu, bet dar labiau užsitęsia pats paveldėjimo procesas. Dėl tokio nekilnojamojo turto atkūrimo reguliavimo, notarų praktikoje pastebima tendencija, kad turėdami informacijos apie būsimą teisių atkūrimą, notarai išduoda paveldėjimo teisės liudijimą į esantį turtą ir paveldėjimo bylos neužbaigia, kad atkūrus nuosavybę mirusiojo vardu, nebūtų papildomai vilkinamas įpėdinių teisių į tokį turtą įforminimo procesas.

Gali būti atveju, kai notarus išdavus paveldėjimo teisės liudijimą paveldėjimo procesas dar nesibaigia. Taip atsitinka tuomet, kai palikimą sudaro žemės ūkio paskirties žemė, nes žemės ūkio ir miškų ūkio paskirties žemės sklypus turi teisę įsigyti tik Lietuvos Respublikos piliečiai ir Lietuvos Respublikos juridiniai asmenys. Užsienio subjektai tokią teisę įgis tik stojimo į Europos Sąjungą sutartyje apibrėžtam septynerių metų pereinamajam laikotarpiui pasibaigus, t.y. iki 2011 m. gegužės 1 d. Todėl dabar užsienio subjektams taikomas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.75 straipsnis ir įpėdinis, kuris neturi teisės įgyti nuosavybės žemės Lietuvoje, paveldėdamas žemę įgyja teisę tik į pinigų sumą, gautą pardavus paveldėtą žemę.⁹³ Tokiame procese notaras privačios žemės savininko įpėdinio prašymu Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka išduoda paveldėjimo teisės liudijimą, kuriame nurodo, kad privačios žemės savininko įpėdinis, paveldėjęs žemės sklypą ar jo dalį, turi teisę į pinigų sumą, gautą pardavus paveldėtą žemės sklypą ar jo dalį. O jeigu žemės sklypą paveldi keli įpėdiniai,-

⁹³ Žemės pardavimo procesą reglamentuoja 2005 m. birželio 9 d. Vyriausybės nutarimas Nr. 1024 "Žemės sklypų, kuriuos paveldėjo įpėdiniai, pagal Lietuvos Respublikos įstatymus negalintys turėti nuosavybės teisių į žemę, pardavimo taisyklės".

papildomai nurodoma, kokios žemės sklypo dalys jiems tenka. Taigi ne visais atvejais notaras užbaigia paveldėjimo teisinių santykių procesą, bet tokių atvejų notarų praktikoje pasitaiko gana nedažnai.

Atsižvelgiant į proceso koncentruotumo, aiškumo ir ekonomiškumo principus, manyčiau, kad kai kuriais atvejais, paveldėjimo teisės liudijimus galėtų išduoti ir teismas, pripažįstant, kad teismo sprendimas gali būti pagrindas įregistruoti nuosavybės teises į palikimą, ir kreiptis į notarą dėl tokio dokumento gavimo jau nereikėtų. Pavyzdžiui, kai palikimas priimamas pradėjus turtą faktiškai valdyti. Teismas nustato šį juridinę reikšmę turintį faktą, kad įpėdinis valdo palikimą ir naudojasi juo kaip savo turtu, praneša Testamentų registruui apie palikimo priėmimo faktą. Notaro vaidmuo tokiam paveldėjimo procese tik formalus - išduoti paveldėjimo teisės liudijimą, remiantis teismo priimtu sprendimu. Teismui pasidomėjus ir nustačius, kokį turtą turėjo palikėjas, būtų logiška, kad įpėdiniui, jau įgyvendinusiame savo teisę į palikimą, nebereikėtų eiti pas notarą, pateikti paveldėjimo teisę, taip pat, palikėjo nuosavybės teisę patvirtinančius dokumentus tam, kad notaras išduotų nuosavybės teisę į palikimą sudarantį turtą patvirtinantį dokumentą. Juolab, kad teismo sprendimas kaip oficialus dokumentas yra pripažįstamas kaip pagrindas užregistruoti nuosavybės teises viešame registre.⁹⁴

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.70 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog iki įpėdinių teisių į daiktus įregistravimo viešame registre įpėdiniai gali susitarti dėl paveldėto turto pasidalijimo. Nekilnojamųjų daiktų pasidalijimas įforminamas notarine sutartimi. Paprastai įpėdiniai tokias sutartis tvirtina pas tą patį notarą, kuris vedė paveldėjimo bylą, ir būtinai iki turto įregistravimo viešame registre. Išduodamas paveldėjimo teisės liudijimus keliems įpėdiniams į idealiąsias paveldimo turto dalis, notaras išaiškina jiems Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.68 straipsnio prasmę ir teisę paveldėtą turtą pasidalinti iki teisių į daiktus įregistravimo viešame registre. Notaras, atsižvelgdamas į palikimo sudėtį, turėtų patarti ir dėl tokio galimo pasidalijimo formos. Įstatymas numato, kad nekilnojamųjų daiktų pasidalijimui privaloma notarinės formos sutartis. O kai palikime registruotino turto nėra, rekomenduotina pasidalijimą įforminti rašytine sutartimi.⁹⁵ Atsižvelgiant į notarinę praktiką, įpėdiniai, kurie nusprendžia pasidalinti turtą, paprastai turi ką dalintis, t.y. paveldėjimą sudaro ir kilnojamasis, ir nekilnojamasis turtas, todėl visais atvejais, tokios pasidalijimo sutartys tvirtinamos notariškai. Už notarinės formos privalomumą visais atvejais pasisako ir Rusijos teisės

⁹⁴ Pagal Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo turto registro įstatymo 22 str. daiktinių teisių į nekilnojamąjį daiktą įregistravimo nekilnojamojo turto registre teisiniu pagrindu gali būti teismo sprendimas, nutartis, nutarimas, nuosprendis.

⁹⁵ VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3). *Justitia*, 2003, Nr. 6 (48), p. 35.

specialistai. Nors įstatymas numato, kad tarp įpėdinių sudaromam susitarimui dėl paveldėto turto pasidalijimo nėra privaloma notarinė forma, užtenka tik rašytinės, paprastai įpėdiniams rekomenduojama sudaryti notarinės formos susitarimą, ypač dėl nekilnojamojo turto, kadangi iškilus ginčui, tokia sutartis teisme turės didesnę įrodomąją galią.⁹⁶

Tokios tarp įpėdinių sudaromos sutarties dalykas – pagal įstatymą arba testamentą dalimis paveldėtas turtas (paveldėtojų bendroji dalinė nuosavybė). Taigi tvirtindamas paveldėto turto pasidalijimo sutartį notaras jau veikia ne kaip paveldėjimo teisinių santykių subjektas, o valstybės įgaliotas asmuo, turintis sandorių tvirtinimo galią.

Būtina pažymėti, kad naujajame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nebeliko reikalavimo įpėdiniams dalytis palikimą „sutinkamai su priklausančiomis jiems dalimis“. Ši nuostata galėdavo kelti abejonių dėl sutarties galiojimo, kai įpėdiniai savo susitarime nukrypėdavo nuo jiems priklausančių dalių. Iš tiesų tokiai tarp įpėdinių sudaromai sutarčiai, kaip ir kitoms bet kokioms sutartims taikomas sutarčių laisvės principas, ir šiuo atveju nėra priežasčių, dėl kurių įstatymas turėtų ją riboti. Įpėdiniai sutartimi *de facto* gali pasidalinti turtą savo nuožiūra, tokiu būdu pakeisdami testamente išreikštą testatoriaus valią, ar paveldėjimo dalis numatytas paveldėjimo pagal įstatymą atveju. Notaras gali pasiūlyti šalims tokį paveldėto turto padalijimo variantą, kuris labiausiai atitiktų jiems priklausančias palikimo dalis, tačiau šalys neprivalo su juo sutikti.

Paveldėtojų teisę pasidalinti paveldėtą turtą kitokiomis dalimis nei nurodyta notaro išduotuose paveldėjimo teisės liudijimuose yra pripažinęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš nutarčių nurodęs, jog paveldėtojai savo nuožiūra palikimą gali padalyti kitaip, negu nurodyta paveldėjimo teisės liudijime.⁹⁷ Nepaisant to, nei taikos sutarties, nei notariškai tvirtinamos paveldėto turto dalybų sutarties šalims negali būti pripažįstama teisė panaikinti paveldėjimo teisės liudijimą, nes tai yra oficialus dokumentas, o ne sandoris. Sudarydami paveldėto turto dalybų sutartį paveldėtojai turi teisę pasidalinti ne visą turtą, o tik jo dalį. Kitoje dalyje jie gali likti bendraturčiais. Dėl sutartyje neapartoto turto lieka galioti paveldėjimo teisės liudijimo dalis.⁹⁸

Dėl paveldėto turto dalybų sutarties kyla ir daugiau neaiškumų. Pavyzdžiui, ar notaras turėtų tvirtinti tokią paveldėto turto dalybų sutartį, pagal kurią visas paveldėtas turtas atitektų tik vienam paveldėtojui, o kiti negautų nieko arba gautų tik kompensaciją

⁹⁶ ЗАЙЦЕВА Т.И. Судебная практика по наследственным делам. Волтер Клувер. Москва, 2007. р. 233.

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. lapkričio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-457/2007, kat. 72; 34.6.

⁹⁸ *Ibid.*

pinigais. Atsižvelgiant į sutarčių laisvės principą, pasidalinti turtą bet kokiomis dalimis yra pačių įpėdinių dispozicija. Notaras tvirtindamas tokią sutartį privalo būti aktyvus ir išsiaiškinti, ar tikrai tokia yra visų įpėdinių valia. Jis privalo atsisakyti tvirtinti tokią dalybų sutartį, kuri prieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms ar kuri, notaro nuomone, pažeistų silpnesniosios šalies interesus. Tačiau jeigu įpėdiniai tarpusavyje susitarė būtent taip, taip pat, nėra nepilnamečių vaikų, ar kitų asmenų, kurių teises turėtų ginti notaras, atsisakyti tvirtinti tokią sutartį jis negali. Dar vienas diskutuotinas klausimas į kurį nėra vienareikšmiško atsakymo: ar gali nepilnamečio vaiko tėvai, kaip atstovai pagal įstatymą, sudaryti paveldėto turto pasidalijimo sutartį be teismo leidimo. Pavyzdžiui, Prancūzijoje tėvai negali sudaryti paveldimo turto dalybų sutarties be teismo leidimo. Sistemiskai aiškinant Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.188 straipsnio 1 dalies 1 punktą būtų galima teigti, kad tokios pozicijos kaip Prancūzijoje turėtų būti laikomasi ir Lietuvoje. Tačiau jeigu buvo gautas teismo leidimas priimti palikimą nepilnamečių vaikų vardu, ir turtas yra paveldėtas, bet dar neįregistruotas viešame registre, ar bus galima laikyti, kad paveldėto turto pasidalijimo sutartis bus perleidimo sandoris, ir ar toks sandoris pateks į 3.188 str. reguliavimą. Notarinėje praktikoje paprastai laikomasi pozicijos, kad dalinantis paveldėtą turtą nebus pažeisti nepilnamečio vaiko interesai, jeigu jis gaus proporcingą dalį palikimo, juolab, jei buvo gautas teismo leidimas priimti palikimą nepilnamečio vaiko vardu, todėl pakartotinis teismo leidimas nereikalingas. Tačiau neaišku, kokia būtų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija šiuo klausimu, ar nebūtų pripažinta, kad tokiuose sandoriuose svarbus teismo vaidmuo, norint užtikrinti, kad nebūtų pažeisti nepilnamečių vaikų interesai ir nekiltų interesų konfliktas tarp pačių tėvų ir jų nepilnamečių vaikų.

Įpėdinams nesutarus dėl turto pasidalijimo, pagal bent vieno iš jų ieškinį turtą padalija teismas. Spręsdamas tokį ginčą, teismas taiko taisykles, numatytas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.70 straipsnio 2 dalyje, 5.71 ir 5.72 straipsniuose, 5.57 straipsnio 2 dalyje. Tačiau įpėdiniai gali nutarti užbaigti ginčą taikos sutartimi ir pasidalinti turtą savo nuožiūra.⁹⁹

Šiame institute labai aiškiai atskirti teismo ir notaro vaidmenys. Notaras atlieka savo funkciją – tvirtina neginčijamus faktus – iki to laiko, kol įpėdiniai tarpusavyje gali susitarti, iškilus konfliktui – atsiranda teismo vaidmuo, pasireiškiantis teisingumo vykdymu ir ginčų sprendimu, t.y. turto padalijimu tarp įpėdinių.

⁹⁹ Cit. op. 95, p. 29.

2.5. Teismo ir notaro vaidmuo palikėjo kreditorių ir nesikreipusių įpėdinių atžvilgiu

Mirus asmeniui labai svarbus tampa ne tik palikimą sudarantis turtas, bet ir palikėjo skoliniai įsipareigojimai. Kartais pasitaiko atveju, kai paveldėtas turtas negali padengti visų mirusiojo asmens skolų, todėl įpėdiniai, žinodami apie palikėjo skolas nepriima palikimo nei vienu iš įstatyme numatytų palikimo priėmimo būdų, nes įpėdiniams tai finansiškai nenaudinga. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.63 straipsnis reglamentuoja palikėjo kreditorių reikalavimų įpėdiniams pareiškimo tvarką, pagal kurią palikėjo kreditoriai turi teisę per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos pareikšti reikalavimus priėmusiems palikimą įpėdiniams, testamentu vykdytojui arba palikimo administratoriui arba pareikšti ieškinį teisme dėl paveldimo turto. Kreditoriams praleidus įstatyme numatytą terminą reikalavimams pareikšti, teismas gali jį pratęsti, jeigu terminas buvo praleistas dėl svarbių priežasčių ir nuo palikimo atsiradimo dienos nepraėjo daugiau kaip treji metai. Taigi įstatymas numato ir ieškinio senaties terminą kreditoriniams reikalavimams pareikšti. Būtina pažymėti, kad reikalavimų pareiškimo tvarka netaikoma privilegijuotųjų kreditorių reikalavimams ir reikalavimams, susijusiems su palikėjo vykdyta ūkine komercine veikla. Ši tvarka taip pat netaikoma vindikaciniams ir negatoriniams reikalavimams, valstybės institucijų reikalavimams, kylantiems ne iš civilinių teisinių santykių, reikalavimams apmokėti komunalines paslaugas bei įvykdyti įsiteisėjusius teismo sprendimus.¹⁰⁰

Atsižvelgiant į dabartinį reglamentavimą, notaras neturi pareigos būti aktyvus kreditorių atžvilgiu. Didesnį vaidmenį šiame procese galima būtų priskirti teismui, kadangi kreditoriams negalint savo reikalavimų pareikšti tiesiogiai įpėdiniams, ieškinys dėl paveldimo turto pareiškiamas teisme. Tačiau A. Vileitos nuomone, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.63 straipsnyje nustatyta tvarka pareikštas reikalavimas, net jei adresuojamas teismui, nėra ieškinio reikalavimas, tai tik informacija apie palikėjo kreditorių pretenzijas į paveldimą turtą. Jeigu įpėdinis tokio reikalavimo netenkina, nepripažįsta ar jį ginčija, kreditorius paisydamas bendrosios ieškinio senaties turi teisę pareikšti ieškinį pagal Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso nuostatas.¹⁰¹ Kreditoriai gali ginti savo teises, jei pas notarą yra užvesta paveldėjimo byla ir palikėjo įpėdiniai yra žinomi, tačiau ką daryti kreditoriams, kai įpėdiniai žinodami apie palikėjo skolas palikimo nepriima. Taip gali nutikti, kai įpėdiniai žino apie palikėjo skolinius

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

įsipareigojimus. Notarinėje praktikoje neretai pasitaiko atvejų, kai notaras gauna kreditorių prašymą pateikti informaciją apie asmenis, kurie kreipėsi dėl palikimo priėmimo po palikėjo mirties, dar iki pačių įpėdinių kreipimosi į notarą. Atėjus įpėdiniams, notaras privalo informuoti įpėdinius apie jam žinomas aplinkybes ir faktus, susijusius su palikimu, o įpėdiniai savo ruožtu įvertinę galimą palikimo dydį¹⁰² ir skolinius įsipareigojimus, gali nuspręsti, kad palikimą priimti jiems nenaudinga. Įpėdiniams palikimo nepriėmus, paveldėjimo teisė pereina valstybei. Valstybė neturi kokių nors įteisintų privilegijų ir dalyvauja paveldėjimo santykiuose lygiais pagrindais kaip ir kiti įpėdiniai. Tačiau valstybė dėl palikimo priėmimo gali kreiptis tik kai nėra kitų įstatyminių įpėdinių, o tokį faktą, ypač, kai paveldima pagal įstatymą, valstybė, t.y. jai atstovaujanti mokesčių inspekcija gali sužinoti praėjus ir keleriems metams po palikėjo mirties, be to, valstybė atsako už palikėjo skolas neviršydama jai perėjusio paveldėto turto tikrosios vertės. Įstatyme numatytas trijų metų ieškinio senaties terminas reikalavimams pareikšti, apriboja kreditorių galimybę nukreipti reikalavimus valstybei, kadangi valstybė dėl palikimo priėmimo dėl tam tikrų faktų gali kreiptis praėjus ir daugiau nei trejiems metams. Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus faktus, kreditoriai lieka be nieko ir praranda galimybę išsiieškoti skolas. Taigi nei teismas, nei notaras negali padėti kreditoriams įgyvendinti savo teises, jei palikimas nėra priimtas.

Austrijoje notaro vaidmuo kreditorių atžvilgiu labai svarbus, kadangi jis turi pareigą sušaukti kreditorių susirinkimą, juos konsultuoti dėl reikalavimų patenkinimo iš palikėjo turto. Įpėdiniams nesikreipus dėl palikimo priėmimo arba paskelbus palikėją nemokiu, kreditoriai pateikia savo reikalavimus notarui, o šis perduoda juos nagrinėti teismui. Teismo įsakymu kreditoriams perduodamas turtas, atitinkantis jų reikalavimų dydį. Tokiu atveju kreditorius tampa individualus palikėjo įpėdinis.¹⁰³ Estijoje kreditoriams suteikta teisė pradėti paveldėjimo bylą, jeigu įpėdiniai dar nesikreipė dėl palikimo priėmimo, tačiau jiems numatytas reikalavimas – paveldėjimo proceso iniciatorius turi pareigą suteikti notarui visą žinomą informaciją apie palikėjo įpėdinius, asmenims turinčius į privalomąją dalį, kitus kreditorius, skolinių įsipareigojimų dydį, žinoma, jeigu tokia informacija jam yra žinoma. Be to, notaras turi pareigą paskelbti apie paveldėjimo bylos užvedimą pagrindiniame Estijos dienraštyje, tokiu būdu kreditoriai gali sužinoti apie galimybę pareikšti savo reikalavimus.¹⁰⁴

¹⁰² Ypač tais atvejais, kai nėra jokio nekilnojamojo turto, o tik piniginės lėšos, nuvertėjusios akcijos, arba senas automobilis.

¹⁰³ STÖGNER M., PERCHA A. Succession Proceedings in Austria. *Notarius International*, 2005, Nr. 1–2, p. 123 [interaktyvus] [žiūrėta 2008-02-22]. Prieiga per internetą: <http://212.63.69.85/Database/2005/notarius_2005_01_119_en.pdf>.

¹⁰⁴ Cit. op. 48.

Notaro vaidmuo kreditorių atžvilgiu Lietuvoje apsiriboja tik informacijos teikimu. Neretai pasitaiko atveju, kai notarai atsisako kreditoriui suteikti informaciją apie palikėjo-skolininko įpėdinius, priėmusius palikimą, motyvuodami, kad tai pažeistų Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 14 straipsnį.¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 5.63 straipsnis gina kreditorių interesus, ir jiems Notariato įstatymo 14 straipsnio apribojimai netaikomi. Kreditorius turi teisę gauti informaciją apie palikėjo-skolininko įpėdinius. Palikimo atsiradimo vietos notaras, gavęs palikėjo kreditorių pretenziją, turėtų juos informuoti apie priėmusius palikimą įpėdinius, nurodant jų vardus, pavardes, adresus, palikimo priėmimo būdą.¹⁰⁶

Atsižvelgiant į dabartinį reguliavimą, galima teigti, kad tiek teismo, tiek notaro vaidmuo kreditorių atžvilgiu yra pasyvus. Notaras gali suteikti informaciją kreditoriams jų prašymu, o teismas „savo vaidmenį atlieka“ tik tada, kai tarp įpėdinių ir kreditorių kyla ginčas, t.y. įpėdiniai atsisako tenkinti kreditorių reikalavimus. Norint užtikrinti tinkamą kreditorių teisių apsaugą, būtų galima įtvirtinti notaro vaidmenį šiame procese, suteikiant jam atitinkamų teisių ir pareigų, pavyzdžiui, remiantis kitų šalių praktika, pradėti paveldėjimo bylą kreditorių iniciatyva, paskelbti laikraštyje apie paveldėjimo bylos užvedimą. Žinoma, tai užimtų nemažai notaro laiko ir reikalautų pastangų. Tačiau paveldėjimo procesas būtų paprastesnis ir aiškesnis, kreditoriams nereikėtų kreiptis į teismą dėl savo reikalavimų, be to, būtų užtikrinta tinkama kreditorių teisių apsauga.

Palikimo priėmimo pagal apyrašą atveju, būtinas įstatyminis kreditorių įtraukimo į apyrašo sudarymą mechanizmas. Tuo tikslu apie palikimo priėmimą pagal apyrašą turėtų būti pranešama viešai ir tai įpėdinių lėšomis turėtų būti įpareigotas daryti subjektas, priimančias atitinkamą įpėdinio pareiškimą. Į keblią situaciją palikėjo kreditoriai patenka tuo atveju, kai palikimas priimamas faktiniu valdymu. Šiuo atveju kreditoriai nežino, ar palikimas yra priimtas ir kurie įpėdiniai yra priėmę palikimą, t.y. nežinomas subjektas, turintis atsakyti kreditoriui pagal prievolę. Šioje situacijoje kreditorius gali kreiptis į teismą su prašymu nustatyti juridinę reikšmę turintį faktą, jog įpėdiniai yra priėmę palikimą faktiniu valdymu. Šis prašymas gali būti reiškiamas kartu su reikalavimu priteisti skolą. Tačiau kaip jau buvo minėta anksčiau, panaikinus patį palikimo priėmimo,

¹⁰⁵ Notarai privalo užtikrinti notarinių veiksnių slaptumą. Pažymos apie notarinius veiksmus ir dokumentai išduodami tik juridiniams asmenims, kurių pavedimu arba kuriems buvo atliekami notariniai veiksmai, ar jų įgaliotiniams.

¹⁰⁶ 2004-09-07 konsultacija „Dėl informacijos apie palikėjo-skolininko įpėdinius suteikimo kreditoriams (CK 5.63 str.)“ [interaktyvus] [žiūrėta 2009-01-28]. Prieiga per internetą <<http://www.notarai.lt/tiknotarams/default.aspx?item=notprakt&tid=5&klid=21>>.

faktiškai pradėjus turtą valdyti, institutą, kiltų mažiau problemų ne tik dėl paties juridinio fakto nustatymo, bet ir šiuo atveju, dėl kreditorių reikalavimų pareiškimo.

Kalbant apie teismo ir notaro vaidmenį nesikreipusių įpėdinių atžvilgiu, tai įstatymas nei vienam iš jų tiesiogiai nenumato pareigos atlikti aktyvius veiksmus informuojant šiuos asmenis apie jų teisę į palikimą. Anksčiau kai kurie notarai laikėsi pozicijos, kad jie privalo būti aktyvūs paveldėjimo teisinių santykių proceso subjektai, ir informuoti nesikreipusius įpėdinius apie jų teisę į palikimą. Ypač atsižvelgiant į tai, kad jiems kaip valstybės įgaliotiems pareigūnams yra keliami didesni atidumo, rūpestingumo reikalavimai, be to, jų pareiga - užtikrinti paveldėjimo teisinių santykių stabilumą, tuo pačiu ir įpėdinių teises. Tačiau Notarų Rūmų nuomone, notaras neprivalo ieškoti įpėdinių. Nes gali būti atvejų, kai asmuo žinodamas apie palikimą, dėl vieno ar kitų priežasčių nesiima veiksmų ta palikimą priimti, vargu ar priemonės, kurių notaras imtųsi siekdamas „paskatinti“ tokį šaukiamą paveldėti įpėdinį, būtų efektyvios. Notaras, vykdydamas jam pavestas funkcijas, turėtų įspėti įpėdinius, kurie kreipiasi dėl palikimo, kad jei dar yra ir kitų asmenų, galinčių būti šaukiamais paveldėti, o įpėdiniai tokius duomenis nuslepia, jie prisiima riziką, kad tokiems asmenims vėliau sužinojusiems apie palikimą ir palikimo priėmimo terminą praleidusiems dėl svarbių priežasčių teismo sprendimu terminas galės būti pratęstas, t.y. įpėdiniai turi būti įspėti apie teisminių ginčų riziką. Notaras privalo būti aktyvus ir imtis priemonių įpėdinio interesams apsaugoti tik tuo atveju, jeigu jam žinoma, kad įpėdinis yra neveiksnus ar nepilnametis asmuo.¹⁰⁷

¹⁰⁷ 2008-12-29 konsultacija „Dėl paveldėjimo teisės liudijimo išdavimo, kai ne visi įpėdiniai yra pareiškę valią.“ [interaktyvus] [žiūrėta 2009-01-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.notarai.lt/tiknotarams/default.aspx?item=notprakt&tid=5&klid=349>>.

3. TEISMO VAIDMUO IR NOTARO PROCESINĖ PADĖTIS GINČO BYLOSE

Įpėdiniams nesusitarus dėl paveldėto turto pasidalinimo arba laiku palikimą priėmusiems įpėdiniams nesutinkant, kad palikimą priimtų ir terminą praleidęs įpėdinis, jų ginčas sprendžiamas teisme, kadangi notaras neturi įgaliojimų ir kompetencijos spręsti tarp įpėdinių kilusį ginčą. Lietuvoje išimtinę kompetenciją vykdyti teisingumą turi tik teismai. Iš paveldėjimo teisinių santykių kylančiuose ginčiuose, teismai ne tik nustato vieną ar kitą ginčijamą faktą, padalina turtą, bet taip pat ir formuoja vienodą paveldėjimo teisės normų taikymo praktiką.

Analizuojant teismų praktiką galima pastebėti, kad dėl vienokių ar kitokių aplinkybių beveik visuose iš paveldėjimo teisinių santykių kylančiuose ginčiuose, reikalaujama pripažinti negaliojančiu notaro išduotą paveldėjimo teisės liudijimą, kadangi tik teismas gali pripažinti tokį dokumentą negaliojančiu ir priimdamas sprendimą išspręsti tarp šalių kilusį ginčą. Paprastai, jeigu ginčas kyla dėl to, kad vienas įpėdinis praleido terminą palikimui priimti, o kitam jau išduotas paveldėjimo teisės liudijimas, toks ginčas gali būti išspręstas tik teisme, nebent įpėdiniai tarpusavyje susitartų dėl taikaus paveldėto turto pasidalijimo būdo, kuris galėtų būti dovanojimo, pirkimo – pardavimo ar kitos įstatymams neprieštarujančios sutarties pagrindu. Tačiau paveldėjimo teisės liudijimą jau gavusiam įpėdiniui nesutinkant, terminą praleidęs įpėdinis ne tik prašys teismo atnaujinti įstatymo nustatytą terminą palikimui priimti, bet tuo pačiu reikalaus ir panaikinti notaro išduotą paveldėjimo teisės liudijimą ir padalinti turtą. Teismas nustatęs, kad terminas buvo praleistas dėl svarbių aplinkybių, panaikins notaro išduotą paveldėjimo teisės liudijimą negaliojančiu, ir priimdamas sprendimą padalins palikimą visiems įpėdiniams pagal įstatymą jiems priklausančiomis dalimis. Teismui išspręsdus ginčą jau nereikės kreiptis į notarą dėl paveldėjimo teisės liudijimo išdavimo ir teismo sprendimas bus pagrindas užregistruoti paveldėtą turtą Nekilnojamojo turto registre. Tokiuose tarp įpėdinių kylančiuose ginčiuose notaras, išdavęs paveldėjimo teisės liudijimą, paprastai dalyvauja kaip tretysis asmuo, nepareiškiantis savarankiškų reikalavimų, nors vis dažniau pasitaiko atveju, kai notaras tarp įpėdinių kilusiame ginče dalyvauja kaip atsakovas kartu su kitais įpėdiniais, kuriems pareikštas ieškinys.¹⁰⁸ Notaro kaip trečiojo asmens dalyvavimas procese yra suprantamas, kai siekiama nuginčyti notaro išduotą paveldėjimo

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-11/2009, kat. 24.1; 34.7.

teisės liudijimą, kadangi patenkinus ieškinį, jam būtų pareikštas ieškinys dėl žalos, padarytos neteisėtais notaro veiksmais, atlyginimo.

Vis dažniau praktikoje pasitaiko atveju, kai teisme ginčijamas vienas ar kitas juridinis faktas, turintis įtakos paveldėjimo bylos užbaigimui. Pavyzdžiui, teismas nustatė palikimo priėmimo faktą, o kitas įpėdinis siekia šį faktą nuginkčyti. Arba notaras preziumavo išlaikymo reikalingumo faktą įstatyminiam įpėdiniui, o testamentinis įpėdinis nesutinka, kad būtų išduotas paveldėjimo teisės liudijimas į privalomąją palikimo dalį. Notaras, užvedęs paveldėjimo bylą, turėdamas informacijos, kad tarp įpėdinių kilo ginčas dėl vieno ar kito fakto nustatymo, sustabdo paveldėjimo bylą iki to laiko, kol bus priimtas teismo sprendimas, arba tiksliau – atideda paveldėjimo teisės liudijimo išdavimą tam tikram laikui. Visais atvejais bylose dėl juridinių faktų nuginkčijimo notaras (šalių arba teismo iniciatyva) įtraukiamas į bylą trečiuoju asmeniu. Teismas informuoja notarą apie bylos aplinkybes, siunčia procesnius dokumentus, tačiau taip pat gali paprašyti notaro pateikti paveldėjimo byloje turimą informaciją, pareikšti atsiliepimą ir pan. Jeigu paveldėjimo teisės liudijimas dar neišduotas ir paveldėjimo byla neužbaigta, teismo sprendimas turės įtakos notaro veiksams siekiant užbaigti paveldėjimo bylą. Taigi tokiuose ginčiuose teismas ne tik sprendžia šalių ginčą, priima sprendimą dėl juridinio fakto nustatymo, bet daro įtaką ir notaro atliekamiems veiksams. Faktiškai teismas įpareigoja notarą atlikti vieną ar kitą veiksą.

Tačiau ne visais atvejais ginčas dėl juridinio fakto nustatymo sprendžiamas ginčo teiseną. Ginčas nėra ginčas procesine prasme, kai notarui atsisakius išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį, jo atsisakymas atlikti notarinį veiksą skundžiamas teismui. Notaras negalėdamas konstatuoti išlaikymo reikalingumo faktą, atsisako išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją dalį. Todėl asmuo, kuris skundžia teismui notaro veiksmus, tuo pačiu prašo nustatyti išlaikymo reikalingumo faktą, ir įpareigoti notarą atlikti notarinį veiksą.¹⁰⁹ Tokiose bylose notaras dalyvauja kaip suinteresuotas asmuo, tačiau priimtas teismo sprendimas gali tiesiogiai paveikti jo veiksmus. Teismas savo ruožtu gali įpareigoti notarą išduoti paveldėjimo teisės liudijimą į privalomąją palikimo dalį.

Taigi ginčiuose, kylančiuose iš paveldėjimo teisinių santykių, problemų dėl procesinių normų taikymo neiškyla, kadangi pagrindinis vaidmuo tokiuose ginčiuose tenka teismui, o notaras yra tik proceso dalyvis, vienais atvejais jis gali būti atsakovu, kitais atvejais į bylą įtraukiamas kaip tretysis asmuo. Tačiau niekada notaras neturės

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-377/2007, kat. 34.4.3.

galios vykdyti teisingumą ir spręsti tarp įpėdinių kilusius ginčus, kadangi jam pavesta funkcija administruoti tik tuos paveldėjimo teisinius santykius, kuriuose nekyla ginčas. Todėl, mano nuomone, teismo ir notaro vaidmuo paveldėjimo teisiniuose santykiuose turėtų būti aiškiai atskirtas. Reikėtų supaprastinti paveldėjimo teisinių santykių procesą, panaikinant formalų teismo vaidmenį kai kuriuose institutuose, ir teismui pavedant atlikti pagrindinę jo funkciją – vykdyti teisingumą ir spręsti ginčus, notarą paliekant kaip pagrindinį subjektą, administruojantį paveldėjimo teisinius santykius bylose, kuriose nekyla ginčas.

IŠVADOS

1. Teismas ir notaras yra vieši ir nepriklausomi subjektai, kuriems valstybės deleguota funkcija – užtikrinti paveldėjimo teisinių santykių teisėtumą ir stabilumą. Paveldėjimo teisinių santykių procesas tam tikrais atvejais gali būti pradėtas ir užbaigtas apsiribojant notaro vaidmeniu juose, tačiau niekada negali apsiriboti vien tik teismo vaidmeniu, kadangi paveldėjimo bylas veda ir užbaigia notarai, išduodami paveldėjimo teisės liudijimus. Teismas sprendžia tik atskirus su paveldėjimu susijusius klausimus, nustato juridinę reikšmę turinčius faktus. Todėl galima teigti, kad teismo ir notaro funkcijos yra padalintos, ir paveldėjimo santykių administravimas nėra sutelktas vieno subjekto rankose.
2. Atsižvelgiant į formalų teismo vaidmenį kai kuriuose paveldėjimo teisinių santykių institutuose, siekiant paveldėjimo teisinių santykių proceso koncentruotumo ir aiškumo, reikėtų labiau įtvirtinti notaro vaidmenį juose, pavedant jam atlikti daugiau funkcijų. Notaras kaip nepriklausomas ir kompetentingas valstybės įgaliotas pareigūnas būtų pajėgus atlikti veiksmus, kuriuos teismas atlieka ne dėl jiems pavestos funkcijos – vykdyti teisingumą, bet tik dėl įstatyme numatytų procesinių (procedūrinių) reikalavimų.
3. Palikimo priėmimas, faktiškai pradėjus turtą valdyti – gana komplikotas institutas paveldėjimo teisiniuose santykiuose, jeigu kalbėtume apie visišką šių santykių administravimo funkcijos perdavimą notarui. Notaras neturi tinkamų “instrumentų” įvertinti tokį faktą patvirtinančius dokumentus ir kitus įrodymus, o įstatyme neįmanoma numatyti visų galimų aplinkybių ir dokumentų sąrašo, kurie patvirtintų tokio fakto egzistavimą. Todėl teisingiausia būtų įstatyme palikti tik du palikimo priėmimo būdus – palikimo priėmimas, paduodant pareiškimą notarui ir palikimo priėmimas pagal apyrašą, pavedant abu šiuos institutus administruoti notarui. Įpėdiniai visada turėtų galimybę pratęsti terminą palikimui priimti, o tuo pačiu būtų išvengta situacijų, kai vieni įpėdiniai palikimą priima per notarą, kiti – pradėdami palikimą faktiškai valdyti, ir dėl to ateityje tarp įpėdinių kyla konfliktai ir būtina naikinti notaro išduotą paveldėjimo teisės liudijimą.
4. Notaras Lietuvoje turi išimtinę kompetenciją išduoti paveldėjimo teisės liudijimą, nors kitose šalyse paprastai tokius liudijimus išduoda teismai. Būtina pabrėžti, kad gauti paveldėjimo teisės liudijimą nėra įpėdinio pareiga, o tik teisė. Tačiau nesikreipus į notarą dėl paveldėjimo teisės liudijimo gavimo, įpėdinis negali pilna apimtimi valdyti palikimą, juo disponuoti. Taigi notaro išduodamas dokumentas ne tik

yra paveldėjimo teisę įrodantis dokumentas, įpėdiniams turintis įstatymo galią, bet ir pagrindas įregistruoti daiktines teises į palikimą viešame registre. Notaras galėtų būti ta atsakinga Lietuvos - kaip Europos Sąjungos valstybės narės - institucija, kuri išduotų "Europos paveldėtojo sertifikatą", apie kurį kalbama Europos Komisijos Žaliojoje knygoje dėl paveldėjimų ir testamentų, kadangi dėl emigracijos vis dažniau pasitaiko atvejų, kai paveldėjimo teisiniai santykiai įgyja tarptautinį elementą, dėl ko būtina taikyti ne tik nacionalinės teisės, bet ir kitų šalių teisės aktus. O Europos Komisija pasisako už paveldėjimo teisinių santykių reglamentavimo suvienodinimą Europos Sąjungos lygiu.

5. Notaro kaip pagrindinio paveldėjimo teisinių santykių subjekto vaidmens įtvirtinimas turi reikšmingų privalumų. Taip būtų sumažintas teismų, kurių pagrindinė funkcija – vykdyti teisingumą, darbo krūvis, juolab, kad Lietuvoje, skirtingai nuo kai kurių Vakarų Europos šalių, paveldėjimo klausimams spręsti nėra įsteigti specializuoti teismai, ir klausimus susijusius su palikimo priėmimu, ar ginčus kylančius, iš paveldėjimo teisinių santykių, sprendžia bendrosios kompetencijos teismai. Be to, būtų užtikrintas paprastesnis ir efektyvesnis paveldėjimo teisinių santykių procesas, kai vieno asmens rankose būtų sutelktas visas procesas, ir įpėdiniams tik išimtiniais atvejais reikėtų kreiptis į teismą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864. *Valstybės žinios*, 2000, Nr.74-2262 (su pakeitimais ir papildymais).
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX-743. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340 (su pakeitimais ir papildymais).
3. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 28-810 (su pakeitimais ir papildymais).
4. Lietuvos Respublikos paveldimo turto mokesčio įstatymas. *Valstybės žinio* , 2002, Nr. 123-5531 (su pakeitimais ir papildymais).
5. Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 65-1558 (su pakeitimais ir papildymais).
6. Lietuvos Respublikos Nekilnojamojo turto registro įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 100-2261 (su pakeitimais ir papildymais).
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. kovo 15 d. įsakymas Nr. 1R-64 „Dėl notarinio registro, tvirtinamųjų įrašų ir notarinių liudijimų formų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 43-1418, Nr. 116-4341 (su pakeitimais ir papildymais).

Specialioji literatūra

1. DAMBRAUSKAITĖ, Asta. Vienašaliai sandoriai paveldėjimo teisėje: valios išreiškimo forma ir teisinės pasekmės. *Jurisprudencija. Mokslo darbai*, 2008, Nr. 2 (104), p.73-83.
2. DYSON, Henry. French Property and Inheritance Law: *Principles and Practise*. New York: Oxford Univeristy Press, 2003.
3. GAIVENIS V., VALIULIS A. *Turto paveldėjimas: klausimai ir atsakymai*. Vilnius, 2002. p.
4. GARMUS, A., GAIVENIS, V, *et al.* Verslo ir komercinė teisė. Teisės institutas, 2006, Nr. 4.

5. GOTTWALD, P., SCHWAB, D., BÜTTNER, E. Family and Succession Law in Germany. The Hague: Kluwer Law International, 2001.
6. LIPEIKIENĖ, Neringa. Antstolio veiksmai, sudarant palikimo apyrašą. Pranešimas konferencijoje „Paveldėjimo teisė. Teorija ir praktika“. 2006 m. lapkričio 17 d.
7. MAJŪTĖ, Vaidota. Teismų praktika paveldėjimo bylose. *Notariatas*, 2008, Nr. 4, p. 26-30.
8. MASILIŪNIENĖ, Nijolė. Paveldėjimo teisių perleidimo sutartys. *Notariatas*, 2007, Nr. 1, p. 21-22.
9. NEKROŠIUS, I., NEKROŠIUS, V., VĖLYVIS, S. Romėnų teisė. Vilnius. Justitia. 2007.
10. NEKROŠIUS, Vytautas. Notariato vaidmuo postmodernioje visuomenėje. *Notariatas*, 2007, Nr. 2, p.19-24.
11. SVIRBUTIENĖ, Dalija. Palikimo priėmimo būdai: teoriniai ir praktiniai aspektai. *Notariatas*, 2007, Nr. 1, p. 12–20.
12. VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3). *Justitia*, 2003, Nr. 1–2, Nr. (43–44), p. 16–31.
13. VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (2). *Justitia*, 2003, Nr. 3–4 (45–46), p. 24–47.
14. VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3). *Justitia*, 2003, Nr. 5 (47), p. 23–36.
15. VILEITA, Alfonsas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Penktoji knyga. Paveldėjimo teisė (3). *Justitia*, 2003, Nr. 6 (48), p. 26–38.
16. БУДНЕВА, Г.Н., *et al.* Гражданское и торговое право зарубежных государств. Т. 2. 4-е изд., перераб. и доп. Москва, 2006.
17. ЗАЙЦЕВА Т.И. Судебная практика по наследственным делам. Волтер Клувер. Москва, 2007.
18. ПИЕПУ Ж.-Ф., ЯГР.Ж. Профессиональное нотариальное право. Москва, 2001.

Elektroniniai dokumentai

1. 2004-09-07 konsultacija „Dėl informacijos apie palikėjo-skolininko įpėdinius suteikimo kreditoriams (CK 5.63 str.)“ [interaktyvus] [žiūrėta 2009-01-28].

- Prieiga per internetą <<http://www.notarai.lt/tiknotarams/default.aspx?item=notprakt&tid=5&klid=21>>.
2. 2008-12-29 konsultacija „Dėl paveldėjimo teisės liudijimo išdavimo, kai ne visi įpėdiniai yra pareiškę valią.“ [interaktyvus] [žiūrėta 2009-01-23]. Prieiga per internetą:
<<http://www.notarai.lt/tiknotarams/default.aspx?item=notprakt&tid=5&klid=349>>
 3. Civil Code of Québec. Les Publications du Québec. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-02-10]. Prieiga per Internetą:
<http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html>.
 4. Estijos paveldėjimo įstatymas (Law of Succession Act). [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-19]. Prieiga per internetą:
<<http://www.legaltext.ee/text/en/XXX0002.htm>>.
 5. Latvijos Respublikos Civilinio proceso kodeksas (Civilprocesa likums). [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą:
<<http://www.ttc.lv/index.php?skip=15&itid=likumi&id=10&tid=50&l=EN>>.
 6. Latvijos Respublikos civilinis kodeksas (Latvijas Republikas Civillikums) [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per internetą:
<<http://www.ttc.lv/lv/publikacijas/civillikums.pdf>>
 7. Rusijos Federacijos civilinis kodeksas (*Гражданский кодекс Российской Федерации, ГК РФ*). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-02-15]. Prieiga per Internetą:
<<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionI/Subsection2/Chapter4.html>>.
 8. STÖGNER M., PERCHA A. Succession Proceedings in Austria. *Notarius International*, 2005, Nr. 1–2, p. 124-129. [interaktyvus] [žiūrėta 2008-11-05]. Prieiga per internetą: <http://212.63.69.85/Database/2005/notarius_2005_01_119_en.pdf>.

Praktinė medžiaga

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. sausio 08 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-7/2001.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. sausio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-35/2005, kat. 34.4.3. (S).
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-152/2006, kat. 30.10; 34.3; 41 (S).

4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-340/2006, kat. 129.1.(S).
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-560/2006, kat. 34.3 (S).
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-377/2007, kat. 34.4.3 (S).
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje 3K-3-162/2008, kat. 34.3; 34. 5 (S).
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-240/2008, kat. 34.5; 128.2 (S).
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-498/2008, kat. 34.6; 128.12 (S).
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-548/2008, kat. 34.4.3 (S).
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-609/2008, kat. 45.12; 34.1; 34.7 (S).
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-596/2008, kat. 34.4.3. (S).
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 05 d. nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-47/2009, kat. 34.5; 21.1 (S).
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2009 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-11/2009, kat. 24.1; 34.7 (S).
15. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, apžvalga, patvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimu Nr. 56.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 23 d. konsultacija A3-110 „Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso normų taikymo“.
17. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, nagrinėjant bylas dėl teismo leidimų išdavimo pagal Civilinio proceso kodekso XXXIX skyriaus taisykles, apibendrinimo apžvalga, patvirtinta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimu Nr. 41.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. balandžio 11 d. konsultacija, Nr. A3-66 “Dėl kai kurių Civilinio kodekso, Civilinio proceso ir Nekilnojamojo turto registro įstatymo normų taikymo, apžvalga, patvirtinta

19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. kovo 1 d. konsultacija A3-58. *Teismų praktika*, 2002, Nr. 17.
20. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. gegužės 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-262/2008, kat. 34.3; 41 (S).
21. Vilniaus rajono apylinkės teismo 2008 m. lapkričio 6 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2-1776-562/2008, kat. 34.1; 113.1; 114.9.1; 116.4; 128.2

SANTRAUKA

Teismo ir notaro vaidmuo paveldėjimo teisiniuose santykiuose

Šio darbo objektas yra teismo ir notaro veikla paveldėjimo teisiniuose santykiuose. Per teismo ir notaro vaidmens paveldėjimo teisiniuose santykiuose analizę, siekiama aptarti pagrindines problemas, su kuriomis susiduria teismai ir notarai, taikydami paveldėjimo teisę reglamentuojančius įstatymus, ir pateikti galimus šių problemų sprendimo būdus. Taip pat išanalizuoti, ar pagrįstai įtvirtintas teismo vaidmuo paveldėjimo teisiniuose santykiuose, ir ar kai kuriais atvejais teismo atliekami veiksmai nėra vien tik formalumas. Šiuo tikslu analizuojama teismų ir notarinė praktika, esamas teisinis reguliavimas, plačiai naudojamosi lyginamosios analizės metodai.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato du pagrindinius subjektus – teismą ir notarą, kurie administruoja paveldėjimo teisinius santykius ir padeda įpėdiniams įgyvendinti savo teisę į palikimą. Paveldėjimo teisiniuose santykiuose, kuriuose nekyla ginčas, įstatyme numatyta kompetenciją atlikti tam tikrus veiksmus turi ir teismas, ir notaras, tuo tarpu, paveldėjimo teisiniuose santykiuose, kuriuose kyla ginčas, išimtinę kompetenciją vykdyti teisingumą turi tik teismas. Notaras tokiose bylose paprastai dalyvauja kaip trečiasis asmuo. Todėl siekiant atskleisti teismo ir notaro vaidmenį paveldėjimo teisiniuose santykiuose, didžiausias dėmesys skiriamas tų paveldėjimo teisinių santykių aptarimui ir atitinkamų institutų analizei, kuriuose nekyla ginčas.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato tris palikimo priėmimo būdus. Ir šiame darbe visi jie gana detalai aptariami, tačiau analizuojama ne materialinė šių institutų pusė, bet procesinė, atskleidžiant teismo ir notaro, kaip subjektų administruojančių paveldėjimo teisinius santykius, vaidmenį juose.

Darbe taip pat analizuojamas teismo ir notaro vaidmuo palikimo atsisakymo, privalomosios dalies ir kituose institutuose, atskleidžiant pagrindinę problematiką ir galimus sprendimų būdus.

SUMMARY

The role of court and notary in the inheritance of legal relationships

The subject of this work is the action of court and notary in the inheritance of legal relationships. Analysing the role of court and notary, there is tried to discuss the principal problems in practising the inheritance of legal relationships, and to find the solution of these problems. In this work there is also tried to discuss, if the role of court in inheritance of legal relationships sometimes is not only a formality. To reach this purpose there is analysed the practise of courts and notaries, legislation, also there is used the method of comparative analysis.

The Civil code of Republic of Lithuania destines two basic subjects – the court and the notary, which administrate the inheritance of legal relationships, and which help the successors to realize their right to legacy. In the inheritance of legal relationships, where is no dispute, the court and the notary has the role, but in relationships there is a dispute, the competence to do justice has only the court. The notary in such cases participates as a third person. So trying to unfold the role of court and notary in the inheritance of legal relationships, the substantial attention would be given to these relationships in which there are no disputes.

The Civil code of Republic of Lithuania destines three possibilities to take the legacy. All these possibilities are discussed in this work, but their procedural aspect, not material, also unfolds the role of court and notary in these institutes.

In this work there is also analysed the role of court and notary in the renounce of legacy, compulsory portion, and other institutes of inheritance, unfolding the main problems and possible solutions of these problems.